„Studia Warmińskie"
IX (1972)

BP JAN OBŁĄK

MIKOŁAJA KOPERNIKA *INWENTARZ DOKUMENTÓW W SKARBCU NA ZAMKU W OLSZTYNIE ROKU PAŃSKIEGO 1520* ORAZ INNE ZAPISY ARCHIWALNE

Treść: Słowo wstępne. — I. Wpisy Mikołaja Kopernika do inwentarza z 1508 r. 1. Tekst. 2. Fotokopia. 3. Tłumaczenie. — II. Regesty Mikołaja Kopernika. 1. Tekst. 2. Fotokopia. 3. Tłumaczenie. — III. *Nicolaus Copernicus: Inventarium litterarum et iurium in erario Castri Allenstein anno Domini MDXX°.* — Mikołaj Kopernik: *Inwentarz dokumentów w skarbcu na zamku w Olsztynie roku Pańskiego 1520.* 1. Tekst. 2. Fotokopia. 3. Tłumaczenie. — *Zusammenfassung. Summary. Sommario*

SŁOWO WSTĘPNE

Odkrycia często zdarzają się przypadkowo. Szukając materiałów źródłowych do napisania artykułu o Mikołaju Koperniku, przeglądałem dokumenty znajdujące się w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie. Interesowałem się głównie dokumentami Warmińskiej Kapituły Katedralnej, do grona której przez długie lata należał Kopernik. Szczególną uwagę zwróciłem na rękopis pod sygnaturą *Y 9*, zawierający inwentarz dokumentów z r. 1520, złożonych w skarbcu na zamku w Olsztynie. Oczywiście, nie miałem najmniejszego podejrzenia, że rękopis ten może być autografem naszego wielkiego astronoma. Dopatrywałem się tylko luźnego związku z Kopernikiem. Gdy bowiem w r. 1520 Olsztyn był zagrożony ze strony Krzyżaków, obronę zamku, a tym samym i skarbca z dokumentami, powierzono Kopernikowi. Postanowiłem więc opracować ten inwentarz, jako przyczynek do dziejów Archiwum Kapitulnego na Warmii i pośrednio wskazać na zasługi Kopernika dla archiwum, którego dokumenty zdeponowane w Olsztynie ochronił przed grabieżą krzyżacką. Spodziewałem się przy tym, że może uda się dowieść jakiegoś zewnętrznego udziału Kopernika w spisaniu tego inwentarza, jeśliby został sporządzony na jego polecenie jako administratora komornictwa olsztyńskiego.

W czasie opracowywania rękopisu w dalszym ciągu przeglądałem dokumenty kapitulne, również rękopisy Kopernika i ich fotokopie. Podobieństwo pisma Kopernika do rękopisu inwentarza było uderzające. Zacząłem porównywać pisma ze sobą i wtedy zrozumiałem, że inwentarz został napisany ręką Kopernika. Litery bowiem tak majuskułowe, jak i minuskułowe wykazują cechy pisma Kopernika, którego szczegółową analizę przeprowadził ostatnio doc. Jerzy Zathey [1].

Wykaz skrótów: *A* — *Archeion*, Warszawa. AB — Archiwum Biskupie na Warmii. ADWO — Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie. AK — Archiwum Kapitulne na Warmii. *AZ* — *Archivalische Zeitschrift*, Köln — Graz. CDP — Codex Diplomaticus Prussicus, Königsberg. CDW — Codex Diplomaticus Warmiensis, Mainz-Braunsberg. *ZGAE* — *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands.*

[1] Por. J. Zathey: Analiza i historia rękopisu „De revolutionibus". W: Mikołaj Kopernik: Dzieła wszystkie. T. 1. Warszawa—Kraków 1972 s. 16—27.

Znamiona ręki Kopernika posiadają litery majuskułowe naszego autografu, które są podwójnego rodzaju, jako sygnatury szuflad szafy, w których znajdowały się dokumenty i jako początkowe litery wyrazów lub zdań w samym tekście. Majuskuły jako sygnatury są wypisane kaligraficznie, w większych rozmiarach, grubym pismem i na kształt liter drukowanych. Różnią się one w szczegółach od tych samych liter w tekście autografu, zwłaszcza majuskuły *A, H, M, N* i *P*. Litera *A* ma prawą, nie lewą jak w tekście, laskę wydłużoną i pochyloną, litery zaś *H, M* i *N* mają laski szeroko rozstawione, a litera *P* nie posiada postaci minuskularnej, jak w tekście. Na uwagę zasługuje jeszcze majuskuła sygnatury *K*, bardzo rzadko występująca w pismach Kopernika. Jej boczna, ukośna laska górna jest znacznie krótsza, natomiast dolna jest mocno wydłużona w prawo.

W tekście autografu Kopernik posługiwał się majuskułami: *A, B, C, D, E, F, G, I, L, M, N, P, Q, R, S, T, V* i *W*. Omówienie tych liter opiera się w znacznej części na pracy doc. Zatheya.

Litera *A* składa się z dwóch lasek łączących się w górze, z których lewa jest dłuższa, cieńsza i nachylona, a prawa jest pionowa i grubsza, poprzeczna zaś belka „kieruje się od prawej zamaszystym ruchem nieco ku dołowi".

Litera *B* jest utworzona jakby z cyfry 3, do której dołączona została z lewej strony laska pionowa.

Litera *C* „pisana była od góry w formie łuku z rozszerzonym naciskiem u dołu".

Litera *D* składa się z laski pionowej i łuku pisanego z rozmachem, wybiegającego górą nieraz daleko w lewo.

Litera *E* jest złożona z laski pionowej pochylonej w prawo i z trzech kresek poprzecznych, z których środkowa przecina czasem laskę. „Często *E* wygląda jak *Ł* przekreślona łukowym daszkiem".

Litera *F* jest pisana na kształt minuskuły i wydaje się, jakby nazwy i imiona: Francja, Frombork, Franciszek były pisane małą literą.

Litera *G* jest zbliżona do postaci używanej dzisiaj w druku.

Litera *I* zaczyna się u góry nasadką, upodabniającą ją do cyfry 1 i jest pisana z rozmachem i mniej lub więcej z ugięciem laski.

Litera *L* jest zwykle wygięta w prawo.

Litera *M* jest pisana zamaszyście, składa się z ukośnej i wydłużonej laski pierwszej i z naciskiem napisanych lasek drugiej i czwartej.

Litera *N* jest pisana zawsze na podobieństwo minuskuły.

Litera *P* ma formę minuskuły i wydaje się, jakby Kopernik nie używał majuskuły.

Litera *Q* „wyróżnia się bardzo długim, coraz to cieńszym ogonkiem ciągnącym się w dół w prawo".

Litera *R* składa się z laski prostej, czasem wydłużonej w dół, do której jest dopisany znak zbliżony do cyfry 2.

Litera *S* ma zwykle kształt okrągły z większym łukiem górnym, czasem łuk dolny jest zamknięty i wtedy *S* przypomina cyfrę 6.

Litera *T* składa się z laski prostej i „długiej belki pociągniętej z rozmachem nieco ukośnie".

Litera *V* jest złożona z dwóch lasek złączonych u dołu, z których lewa zawsze jest napisana z silniejszym naciskiem niż prawa.

Litera *W* posiada pierwszą laskę, pisaną od góry z nasadką, silnie pochyloną w prawo i z mocnym naciskiem, podczas gdy następne laski są cieńsze i mniejsze. Litera ta występuje tylko jeden raz w nazwie miejscowości *Wusen* — Osetnik. Miejscowość tę Kopernik wymienia jeszcze 3 razy, ale pisze ją przez *V*. Podobnie w nazwie *Varmia* i *Varmiensis* Kopernik używa wyłącznie litery *V* w odróżnieniu od Tidemana Gisego i Feliksa Reicha, którzy stosowali literę *W*.

Jeśli idzie o litery minuskułowe, omówimy tylko niektóre, bardziej charakterystyczne.

Litera *a* odznacza się silnym naciskiem trzonka przylegającego do części okrągłej; czasem podobna jest do greckiej alfa.

Litery, które mają laski, jak *b*, *d*, *h*, *k*, *l* „pisane są od góry i zaczynają się nasadkami lub tylko silniejszym naciskiem". Obok lasek pionowych, niejednokrotnie występują w tych literach też laski lekko pochylone górą w prawo, z wyjątkiem litery *d* mającej zwykle odchylenie w lewo. Gdy po niej następuje znak skrótu, wtedy przybiera kształt podobny do greckiej delta.

Litera *h* jest pisana „jakby dwoma pociągnięciami ręki". Laska kreślona jest od góry, a potem w górę następuje mały łuk szybkim ruchem w dół. Obok tej formy spotykamy jeszcze inną, zwłaszcza w połączeniu z literą *c*. Wówczas litera *h* „składa się jakby z dwóch pętli, u góry i u dołu laski".

Kilkakrotnie występująca litera *k* jest złożona z laski pisanej od góry, czasem z nasadką oraz z zygzaku podobnego do cyfry 2 u dołu laski.

Znamienne są litery *g* i *s*. W literze *g* kółko górne jest znacznie mniejsze, natomiast pętla dolna jest większa, zwykle okrągła, czasem wydłużona, zawsze zamknięta. Nieraz jest podobna do cyfry 8.

Litera *s* ma kilka odmian, raz jest okrągła i podobna do drukowanej, to znów ma formę wydłużoną zwłaszcza w środku wyrazów, a kiedy indziej, szczególnie na końcu wyrazów, „przypomina greckie sigma lub cyfrę 6".

Oprócz tego, również charakterystyczne są niektóre ligatury minuskuł, przede wszystkim: *ss*, *st* i *mb*, właściwe pismu Kopernika. Skoro więc rękopis inwentarza posiada wszystkie cechy pisma Kopernika, stało się rzeczą jasną, że mamy do czynienia z nieznanym dotąd autografem genialnego astronoma fromborskiego.

Jak to się stało, że autograf ten tak długo pozostawał nierozpoznany? Widocznie dotychczas żaden znawca Kopernika nie zetknął się z nim bezpośrednio. Nawet przeglądając szczegółowo katalog Archiwum Kapitulnego, nikt nie przypuszczał, że inwentarz może być dziełem Kopernika, tym bardziej, że zupełnie nieznana była jego działalność w tej dziedzinie.

Nikt też dotąd nie zajął się opracowaniem tego inwentarza i w literaturze naukowej zaledwie jest wspominany [2]. Do tego w kręgach archiwistów fromborskich urobiła się mylna opinia, że autorem tego i innych inwentarzy kapitulnych jest Gise [3].

Zanim przystąpimy do omówienia i przedstawienia autografu Kopernika, trzeba nam uściślić niektóre pojęcia archiwalne i zaznajomić się z rozwojem inwentaryzacji dokumentów w Archiwum Kapituły Warmińskiej.

Przez długie wieki archiwum było zbiorem dokumentów, które gromadził odbiorca, a później w drodze rozwoju instytucji i wystawca. Pierwszy dla udowodnienia praw otrzymanych, a drugi dla kontroli praw przez siebie ustanawianych. Wyjątkowo tylko archiwum służyło ubocznym celom jako zbiór źródeł historycznych np. dla uzasadnienia racji stanu.

Co do zawartości archiwum przyjmuje się na ogół, że do r. 1500 było ono zbiorem dokumentów *sensu stricto* [4], do których zaliczają się: przywileje, mandaty, nadania, darowizny, zamiany, kontrakty kupna i sprzedaży. Dokument ustalał na piśmie pewien stan prawny przy zachowaniu przyjętych form zewnętrznych i wewnętrznych [5]. Jeśli dokument posiadał specjalnie uroczystą formę, nazywano go dyplomem.

Mianem dokumentu nazywano także listy (*litterae*). Według najnowszego polskiego podręcznika dyplomatyki „listami nazywamy pisma zredagowane na podobieństwo dokumentu, skierowane zazwyczaj do pewnej określonej osoby, a zawierające niekiedy wiadomości o zaszłej czynności prawnej. Listy mogą jednak takiej wiadomości nie zawierać, informując adresata np. jedynie o zaszłych wydarzeniach zupełnie innego charakteru" [6]. Chociaż brak im elementu regulującego stosunki prawne, to jednak są zaliczane do dokumentów ze względu na podobieństwo cech zewnętrznych między listem a dokumentem. List jest pierwszym przejawem zachodzących zmian w kancelarii i jest formą dokumentu jakby pośrednią między dyplomem a aktami.

Według niektórych teoretyków, dokumentami we wczesnym średniowieczu, nazywano tylko pisma o znaczeniu prawa publicznego, jakie były wydawane przez cesarzy, królów i papieży. Wszystkie inne, wychodzące od książąt, biskupów i niższych kancelarii, były uważane za pisma prawa prywatnego i nazywano je listami [7]. Podobnie do listów zaliczano też pis-

---

[2] F. Hipler: Analecta Warmiensia. Studien zur Geschichte der ermländischen Archive und Bibliotheken. *ZGAE* 5 (1870) s. 329—30.

[3] Hipler, jw. Zaznacza, że nie oglądał tego inwentarza, a informację o nim zawdzięczał uprzejmości dra K. Woelky'ego. Opinię, że autorem inwentarza jest Gise, podał też B. Gigalski: Nicolaus Coppernicus und Allenstein. Allenstein 1907 s. 19.

[4] Por. H. Kownatzki: Archivbegriff und Archivwissenschaft. *AZ* 59 (1963) s. 150.

[5] K. Konarski: Podstawowe zasady archiwistyki. *A* XIX—XX (1951) s. 29 i n. H. Meisner: Urkunden und Aktenlehre der Neuzeit. Leipzig 1952 s. 16.

[6] K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowska: Dyplomatyka wieków średnich. Warszawa 1971 s. 20. H. Meisner: Das Begriffspaar Urkunden und Akten. Forschungen aus mitteldeutschen Archiven. Berlin 1953 s. 34—35.

[7] H. Meisner: Archivalienkunde vom 16 Jahrhundert bis 1918. Leipzig 1969 s. 70.

ma cesarskie, królewskie i papieskie, jeśli nie ustanawiały stanu prawnego. Jednak w późnym średniowieczu nie czyniono tej różnicy i wszystkie pisma prawa publicznego i prywatnego nazywano dokumentami.

Specjalnie w tym miejscu zwraca się uwagę na dokumenty określane jako listy *(litterae)*, ponieważ Kopernik użył tego miana na karcie tytułowej i niejednokrotnie w tekście swojego inwentarza. Zdaje się, że nazwę listów stosował on do dokumentów w rozumieniu wczesnego średniowiecza.

Już przed r. 1500 pojawiają się akta, które w wiekach następnych obficie zapełniły regały archiwalne. Zmieniające się warunki gospodarcze, wzrost oświaty, bujniejsze życie umysłowe w dobie humanizmu, idee soborowe, wzrost władzy terytorialnej i rozwój stosunków dyplomatycznych spowodowały, że dotychczasowe formy działalności kancelarii, której wytworem był dyplom, nie wystarczyły [8]. Powstawała nowa organizacja kancelarii, która byłaby zdolna opanować narastającą korespondencję. Przejawem modernizującej się organizacji kancelaryjnej stały się akta, które szybko zdobyły przewagę nad dyplomami.

Aktami nazywamy pisma utrwalające czynność urzędową, powstałe jako jej produkt uboczny. W przeciwieństwie do dokumentu akt nie ma bytu samoistnego ani prawnie, ani kancelaryjnie, a uzyskuje pełne znaczenie tylko w związku z innymi aktami, z którymi łącznie stanowi całość [9]. Do aktów zaliczają się: koncepty, formularze i kopie oraz pomoce kancelaryjne jak rejestry, repertoria i inwentarze.

Wszystkie wyżej wymienione rodzaje archiwaliów: dokumenty, listy i akta mieszczą się w inwentarzu Archiwum Kapituły Warmińskiej, spisanym przez Kopernika. Dlatego wydało się rzeczą nieodzowną podanie definicji poszczególnych rodzajów tych archiwaliów. Oczywiście w r. 1520, kiedy Kopernik inwentaryzował archiwalia kapitulne, w przeważającej ilości były one dokumentami.

Od początku istnienia archiwów starano się zabezpieczyć dokumenty oraz przechowywać je w miejscach ochronnych i w skarbcach razem z kosztownościami. Właściciele i stróże dokumentów „kryli je głęboko zarówno przed ludzką ręką, jak i przed ludzkim okiem". Nie byli zainteresowani w udostępnianiu swoich zbiorów „poza najściślejszym gronem wybranych" [10]. Dopiero w ostatnich stuleciach stopniowo archiwa zostają udostępnione ogółowi badaczy przeszłości.

W celu zabezpieczenia całości zbiorów sporządzano inwentarze, stanowiące zawsze cenną pozycję każdego archiwum. Pierwotnie były to spisy dokumentów, względnie pewnych zespołów lub ich grup, które po rozstawieniu na regałach mogły otrzymać sygnaturę [11]. Archiwalna sygnatura wskazywała na miejsce dokumentu w zespole lub grupie, które

---

[8] J. Mengel: Aktenkundliche Untersuchung an der Korrespondenz zwischen Elisabeth von Braunschweig-Lüneburg und Albrecht von Preussen. *AZ* 48(1953), s. 121—158. E. Pitz: Das Registraturwesen des Fürstbistums Osnabrück im 16,17 und 18 Jahrhundert. *AZ* 60 (1964), s. 86.

[9] Konarski, jw. s. 86—88. Maleczyński, Bielińska, Gąsiorowska, jw. s. 20. Meisner, Urkunden und Aktenlehre, s. 18—20.

[10] Konarski, jw. s. 87.

mogło pokrywać się z miejscem przechowywania. Gdy zmieniły się cele administracyjne, mogło zaistnieć przegrupowanie dokumentów. Wówczas sygnatura nie wskazywała już miejsca złożenia ich na półce czy w szufladzie, ale wyłącznie tylko na miejsce w zespole.

Pierwszy znany nam rejestr dokumentów Kapituły Katedralnej we Fromborku pochodzi z połowy wieku XV pod tytułem: *Regestrum privilegiorum et litterarum notabilium Capituli Warmiensis* [12]. Tytuł wskazuje, że jest to rejestr nie całej zawartości archiwum kapitulnego, ale jedynie dokumentów „znaczniejszych" czyli ważniejszych i bardziej godnych uwagi, które się określa jako „skarbiec archiwalny" [13]. Rejestr zawiera 34 dokumenty, oznaczone z lewej strony liczbami arabskimi. Jest to więc układ liczbowy lub numerowy, co jest bardzo interesujące, bo w tym czasie rzadko występują w inwentarzach znaki liczbowe i to arabskie. W ten sam sposób jest sporządzona również kopia tego rejestru. Początkowo dokumenty zostały zestawione raczej przypadkowo, ale w końcowej części od nr 25 do 30 i od 31 do 35 mamy dwie grupy rzeczowe: fundacji wikariatów i spraw monetarnych.

Następny inwentarz o kilkanaście lat późniejszy obejmuje 38 dokumentów, w znacznej części odmiennych od poprzedniego rejestru. Nie posiada on ani tytułu, ani żadnej sygnatury przy dokumentach. Powodem braku sygnatur mogło być pośpieszne spisanie inwentarza lub raczej przeznaczenie dokumentów do określonego zadania administracyjnego. Z początku są to dokumenty cesarskie, królewskie, papieskie i biskupie, nie zawsze konsekwentnie zestawione. Potem przeważają sprawy majątkowe, luźno ze sobą związane. Niewątpliwie, przynajmniej w części pierwszej spotykamy próbę systematycznego układu, choć nie uzewnętrznionego graficznie. Charakterystyczna jest mała litera *d* bez kropki na marginesie z lewej strony przy 16 dokumentach, która zapewne oznacza *decretum*. Przy końcu zanotowano uwagę, że dokumenty mieściły się w specjalnej skrzynce drewnianej na dyplomy [14].

Trzeci inwentarz, pochodzący z r. 1502, jest zatytułowany: *Inventarius[s] jurium et monumentorum Ecclesie Warmiensis factus in loco capitulari anno MCCCCCII VII Marcii de pro tunc repertis ibidem* [15]. Wyrażenie *monumentorum* znowu pozwala suponować, że chodzi o dokumenty wybrane i uznane za ważniejsze, których było 52. Ponadto w tytule mamy podane okoliczności miejsca i czasu spisania tego inwentarza, a tak-

---

[11] Tamże, s. 86—88. T. Manteuffel: Wykaz akt w kancelarii urzędu. *A* XIX—XX, s. 178—80. A. Stebelski: Porządkowanie akt, *A* XIX—XX, s. 114—15. Por. O. H. Wyczawski: Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych. Warszawa 1956 s. 96 i n.

[12] AK syg. Y 7a i 7b.

[13] „Skarbiec Archiwalny" po niemiecku *Schatzarchiv*. Por Pitz, jw. s. 84.

[14] AK sygn. Y 8. Skrzynka na dokumenty nazwana jest po łacinie *ladula*, po francusku *une layette*, po niemiecku *Kästchen*.

[15] AK syg. Y 10.

że bardzo ważną uwagę, że jeśli nie całe archiwum kapitulne, to przynajmniej „skarbiec archiwalny" był przechowywany w kapitularzu, który znajdował się nad zakrystią katedry we Fromborku.

Układ inwentarza wskazuje, że autor zastosował formalną klasyfikację dokumentów według dwóch ich rodzajów w kolejności alfabetycznej, jakimi były bulle i listy. Pierwszych początkowych 10 dokumentów to bulle papieskie, a następnych 19 to listy. Między listami znajdują się 3 dokumenty, a mianowicie dwa instrumenty notarialne i jeden dokument ugody dwustronnej. Umieszczenie tych dokumentów wśród listów mogło być przypadkowe, a może autor uznał je za listy według cech formalnych? To jednak wymagałoby przebadania na innych przykładach.

Inwentarz ten przekazuje nam jeszcze inną ciekawą informację. Pod powyższymi dokumentami kanonik i administrator olsztyński Baltazar Stockfisch dopisał 20 innych dokumentów i łącznie z poprzednimi w ilości 52 wszystkie przejął osobiście dnia 21 października 1502 r. i na polecenie Kapituły przewiózł je do Olsztyna i złożył w skarbcu na zamku. Odtąd przez długie lata „skarbiec archiwalny" był przechowywany na zamku olsztyńskim, który poza zamkiem lidzbarskim był „najpotężniejszą warownią Warmii" [16].

W Olsztynie Stockfisch zatrzymał układ bulli papieskich, a zmienił częściowo porządek następnych dokumentów i poukładał je w szufladach szafy, znajdującej się w skarbcu zamkowym. Dziś nie ma tej szafy, ale podobna zachowała się w Archiwum Diecezji Wrocławskiej. Posiada ona wymiary: 3,20 m długości, 1,86 m wysokości i 0,94 m głębokości. Po otwarciu dwóch skrzydeł drzwiowych są widoczne szuflady, oznaczone literami alfabetu [17]. Taka szafa, ale zapewne mniejszych rozmiarów, istniała w Olsztynie na zamku, w której Stockfisch rozłożył dokumenty przywiezione z Fromborka. W zależności od tego, do której szuflady dokument został złożony, otrzymał jako sygnaturę literę tejże szuflady. W ten sposób sygnatura archiwalna pokrywała się z miejscem przechowania dokumentu.

Z kolei po raz czwarty w r. 1508 zostały zinwentaryzowane dokumenty kapitulne, zdeponowane w skarbcu na zamku olsztyńskim. Tym razem inwentarz jest o wiele bogatszy, bo liczy 144 dokumenty. Rozpoczyna się od słów:

In nomine Domini nostri Ihesu Cristi. Sequuntur omnia relicta bona in castro Allensteinensi anno MVCVIII currente per me Georgium de Delau cantorem et canonicum Warmiensem ac administratorem ad racionem pro festo Omnium Sanctorum transeuntem, anno officii mei VI et ultimo. Primo in erario: privilegia et alie littere iuxta ordinem alphabeti in modum sequentem [18].

---

[16] E. Rybka i P. Rybka: Mikołaj Kopernik i jego nauka. Warszawa 1953 s. 96.

[17] M. Rechorowski: Gotycka szafa archiwalna Jana Paszkowicza z roku 1455. *A* XXXI (1959) s. 83—6. J. Jungnitz: Ein mittelalterlicher Archivschrank. *Jahrbuch des schlesischen Museums für Kunstgewerbe und Altertümer* B. 1 (1900), s. 80—2.

[18] AK syg. Y 2.

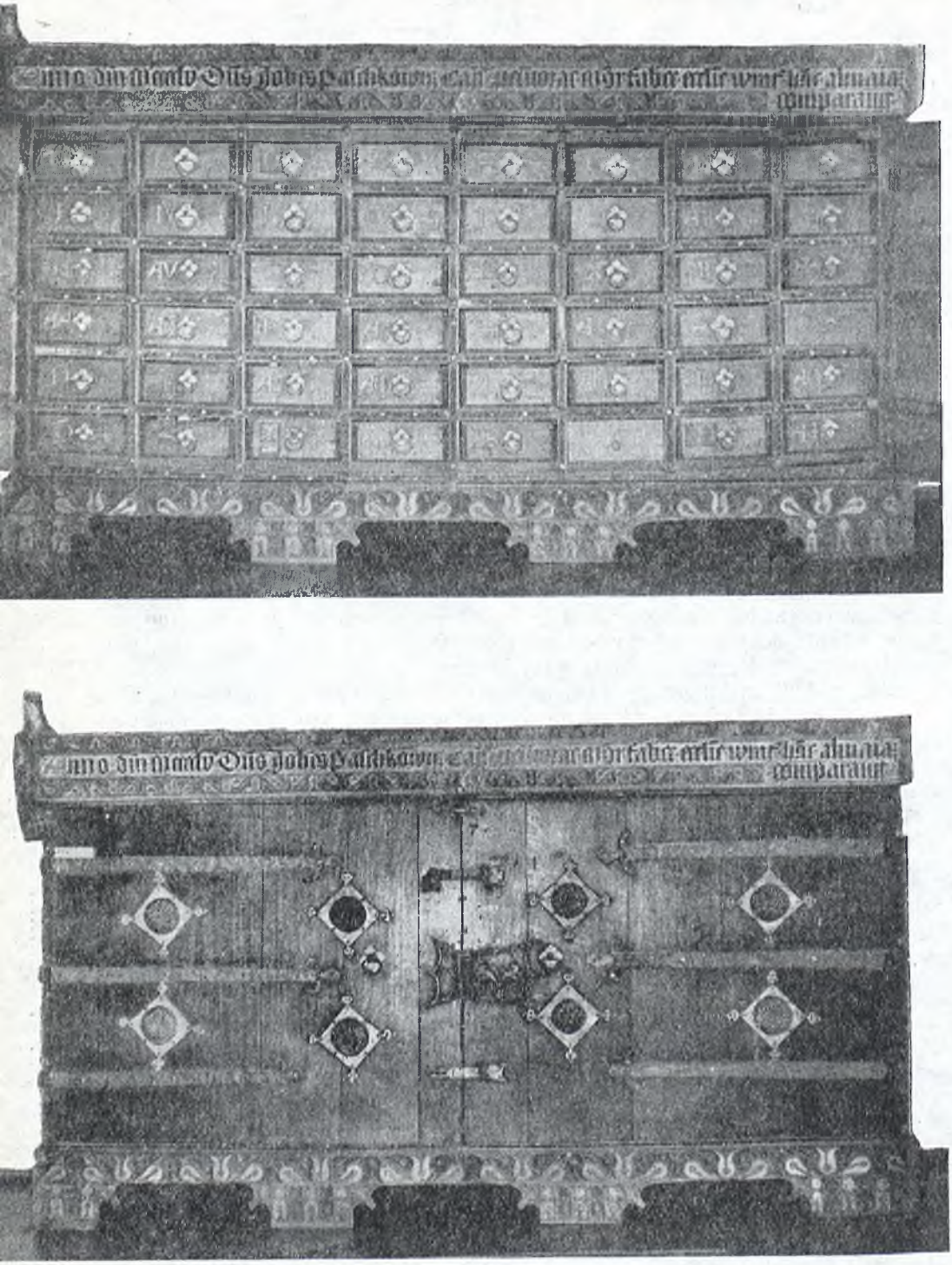

Średniowieczna szafa biblioteczna z Archiwum Diecezji Wrocławskiej.

Autorem więc tego inwentarza był kanonik i kantor Kapituły Warmińskiej Jerzy Delau, administrator komornictwa olsztyńskiego w latach 1503—1508. Przy końcu swojego urzędowania, gdy miał złożyć sprawozdanie Kapitule, sporządził inwentarz dokumentów, znajdujących się w skarbcu olsztyńskim.

Uwagę naszą zwraca znacznie większa liczba dokumentów w porównaniu z poprzednimi inwentarzami. Z pewnością było to objawem wzrastającej ilości aktów i rozwoju kancelarii. Z drugiej strony niepewność sytuacji politycznej nakazywała zabezpieczyć archiwalia i przenieść je z Fromborka, najbardziej zagrożonego ze wszystkich miast Warmii, do Olsztyna stosunkowo silnie ufortyfikowanego. Zagrożenie Fromborka potęgowało sąsiedztwo Braniewa, największego i najbogatszego miasta na Warmii, które każdy najeźdzca starał się zdobyć w pierwszej kolejności.

Kanonik Delau zaznaczył, że dokumenty zostały ułożone w porządku alfabetycznym, co należy rozumieć w ten sposób, że je spisał według szuflad, oznaczonych literami alfabetu. Przedtem jednak musiał zdeterminować kolejność dokumentów, a potem dopiero poukładać je w poszczególnych szufladach. W ramach szuflad zauważa się tendencję do rzeczowego układu, który nie jest konsekwetnie realizowany, a nieraz tylko formalnie.

Inwentarz ten został później uzupełniony ręką dwóch różnych osób. Najpierw ręką Tidemana Gisego, który w latach 1510—15 był administratorem w Olsztynie. Zaraz po objęciu urzędu na stronach 5, 9 i 20 inwentarza dopisał 11 dokumentów i zamieścił tytuł na pierwszej stronie: *Inventarium litterarum et iurium in erario castri Allensteinensis.* To było powodem, że w następnych stuleciach cały ten inwentarz uważano za dzieło Gisego [19].

Szczególnie interesują nas zapisy drugiej ręki, która jest ręką Mikołaja Kopernika. Był on administratorem komornictwa olsztyńskiego od 8 listopada 1516 r. do 8 listopada 1519 r. i prawdopodobnie wnet po objęciu swojej funkcji wpisał 31 dokumentów do inwentarza z r. 1508. Mamy więc oryginalne zapisy Kopernika, które szczegółowo przedstawimy w swoim miejscu. Tu przytoczymy tylko jeden charakterystyczny zapis, dotyczący samego Kopernika. Mianowicie, na stronie 12 pod tekstem kanonika Delau: *Copia una in pergameno de pace inter regem Ladislaum Polonie etc. et ordinem facta anno MCCCCXI,* Kopernik dopisał takie słowa:

Hec copia missa fuit domino episcopo per d[ominum] Nic[olaum] Coppernic felicem notarium de voluntate dominorum visitatorum anno XI.

Wynika z tego, że Kopernik własnoręcznie przepisał dokument pokoju, zawartego w r. 1411 przez króla polskiego Władysława Jagiełłę z Krzyżakami i sporządzoną kopię, za zgodą Kapituły, przekazał w r. 1511 swojemu wujowi biskupowi Łukaszowi Watzenrodemu. Biskup przygotowywał się wtedy do układów z przedstawicielami zakonu krzyżackiego, jakie

[19] Potwierdza to zapis z wieku XVII na tej samej stronie tytułowej: *Inventarium antiquum Tidemani Gissi manu scriptum.*

miały się odbyć 13 grudnia 1511 r. w Toruniu [20]. Możliwe, że już wówczas czynił przygotowania i do sejmu piotrkowskiego w r. 1512, na którym miały się toczyć rokowania w sprawie nominacji biskupów warmińskich. Kopernik był osobistym sekretarzem biskupa, który widocznie polecił mu przeprowadzić poszukiwania materiału dyplomatycznego, koniecznego do pertraktacji. Nazwał siebie „szczęśliwym notariuszem" może dlatego, że miał możność zetknąć się z autentycznym dyplomem tak wielkiej rangi. A może w ten sposób chciał wyrazić swój uczuciowy stosunek do króla Władysława Jagiełły, który rozgromił Krzyżaków pod Grunwaldem i zawarł z nimi pokój korzystny dla Polski [21].

Inwentarz z r. 1508 zawiera jeszcze inną ciekawą informację. Gdy w dniu 8 listopada 1520 r. Kopernik ponownie został wybrany administratorem Olsztyna, przejmując skarbiec na zamku, sprawdził wszystkie dokumenty. Wówczas na marginesach inwentarza kanonika Delau poczynił z lewej strony krótsze lub dłuższe kreski pionowe, poziome lub pochylone, a z prawej strony linie poziome, dopisując słowa *est* lub *sunt*. Słowa te zapewne oznaczały skontrum „skarbca archiwalnego", natomiast kreski, dokonane wprawną i zrutynizowaną ręką, były znakami kancelaryjnymi, które mogły oznaczać albo dekretację czyli notatki Kopernika jako *decernenta*, wskazujące podległemu urzędnikowi sposób postępowania z poszczególnymi dokumentami, albo próbę nowej systematyzacji dokumentów.

W wyniku sprawdzania 6 dokumentów zapisanych przez Delau zostało skreślonych, z pewnością jako nie znajdujących się w skarbcu. Następnie 4 dokumenty spisane przez Delaua, 4 zapisane przez Kopernika i 1 przez Gisego, nie otrzymały adnotacji: *est*, co chyba nie znaczy, że tych dokumentów nie było, skoro prawie wszystkie figurują w inwentarzu późniejszym. Może stało się to skutkiem przeoczenia, a może miało to być umownym znakiem dla kancelarii.

Następnym, piątym z rzędu, inwentarzem archiwaliów kapitulnych jest autograf Mikołaja Kopernika, który jest głównym tematem niniejszego opracowania.

Po napadzie Krzyżaków na Frombork dnia 23 stycznia 1520 r. i zniszczeniu kurii zewnętrznych Kopernik przeniósł się do Olsztyna [22], gdzie 8 listopada tego roku po raz drugi objął funkcję administratora olsztyńskiego. Wobec groźby najazdu Krzyżaków na Olsztyn Kopernik, znany ze swej sprężystości, sumienności i dokładności, podejmował wysiłki dla wzmocnienia obronności zamku i zabezpieczenia skarbca kapitulnego.

Już w początkach swojego urzędowania, jak o tym wyżej mowa, Kopernik wiele troski i uwagi poświęcił „skarbcowi archiwalnemu". Inwentarz dokumentów z r. 1508, choć uzupełniony w następnych latach, nie mógł zadowolić Kopernika, był bowiem zbyt niedoskonały, aby można było na nim poprzestać i dalej nim się posługiwać. Dlatego mimo przeróż-

---

[20] Por. H. Dunajewski: Mikołaj Kopernik. Warszawa 1957 s. 82—3.

[21] Zapis ten później Kopernik przekreślił, bo może uznał za niewłaściwe ujawnianie swoich uczuć w akcie urzędowym, uważając, że obowiązkiem urzędnika jest zachować pewnego rodzaju obojętność.

[22] J. Sikorski: Mikołaj Kopernik na Warmii. Olsztyn 1968 s. 56.

nych zajęć zdecydował się sporządzić nowy inwentarz, do czego zresztą zmuszała go sytuacja zewnętrzna, wojna z Krzyżakami i bieżące potrzeby administracyjne. Mając umysł ścisły, matematyczny i systematyczny, gruntownie przegrupował cały zespół archiwalny i przeprowadził klasyfikację dokumentów według haseł rzeczowych, eliminując do minimum przypadkowość. Jest to więc rodzaj inwentarza systematyczno-rzeczowego, polegającego na ułożeniu dokumentów według z góry określonych grup rzeczowych.

Różnica w stosunku do poprzednich inwentarzy najbardziej jest widoczna w układzie dyplomów papieskich, zwanych bullami. Inwentarze z r. 1502 i 1508 zestawiają je obok siebie bez wnikania w ich treść. Była to klasyfikacja tylko formalna według rodzaju dokumentu. Kopernik zastosował klasyfikację treściową czyli rzeczową i posegregował bulle do grup dokumentów o podobnej treści. Posegregowane w ten sposób dokumenty umieścił w szufladach znanej nam szafy, oznaczonych literami alfabetu. Podział na grupy rzeczowe przedstawia się następująco:

Szuflady:

A—B Powstanie Diecezji Warmińskiej, jej granice i przywileje.

C Katedra we Fromborku, jej odpusty, relikwie, służba Boża i kasa budowlana.

D—G Darowizny, egzempcje, czynsze, kupna-sprzedaże i przywileje.

H Wewnętrzne sprawy kapitulne, statuty, uprawnienia prepozyta, wybór kanoników i obowiązek studiów.

I Elekcja biskupów, artykuły zaprzysiężone przy wyborze biskupa i erekcja archidiakonatu.

K Stosunki kościelno-polityczne biskupów z panującymi, korespondencja biskupa Franciszka z Maciejem Korwinem i akta biskupa Wincentego Kiełbasy.

L—M Sprawy własności kościelnej, pożyczki, czynsze i rewindykacja dóbr kościelnych.

N Kary kościelne i ich absolucja oraz kontrybucja wojenna.

O Stosunki Kapituły z sołtysami i poddanymi.

P—R Sprawy uposażenia kanoników, fundacje wikariatów, jałmużna dla ubogich i repertoria uposażeń.

Jak widać, Kopernik uszeregował dokumenty w grupach według hierarchii ich ważności, podyktowanej tak sytuacją polityczną, jak i potrzebami administracji. Układ dokumentów przejrzysty i logiczny wskazuje na świetną organizację pracy, jaką musiał odznaczać się Kopernik. Zaletami swoimi inwentarz Kopernika przewyższa wszystkie inwentarze kapitulne, wcześniejsze i późniejsze. Przez współczesnych musiał być uważany za doskonały, bo przez sto lat nie sporządzano nowego inwentarza. Dopiero w r. 1622, gdy nagromadziło się wiele nowego materiału archiwalnego, dokonano na nowo spisu inwentarza [23], który jednak pod względem jasności i systematyczności nie dorównuje inwentarzowi Kopernika.

Odkryty inwentarz z r. 1520 poszerza naszą wiedzę o Mikołaju Koperniku. Wiadomo, że był człowiekiem o wszechstronnych zainteresowaniach

[23] AK syg. Y 4.

i największym uczonym Polski renesansowej. Był wybitnym astronomem i genialnym matematykiem, doktorem praw i lekarzem. Zajmował się geografią, rysował mapy i czynił pomiary geodezyjne. Reformował kalendarz juliański, tłumaczył autorów greckich na łacinę, uprawiał sztuki plastyczne i malował swoje portrety. Był doskonałym administratorem diecezji i dóbr kapitulnych, dobrym znawcą spraw ekonomicznych i monetarnych oraz odważnym obrońcą Olsztyna.

Do tego trzeba jeszcze dodać, że był także znakomitym organizatorem kancelarii, utalentowanym jej pracownikiem i świetnym archiwistą. Jeśli podstawą każdej działalności, a szczególnie kancelaryjno-archiwalnej, jest czynnik porządkujący, to u Kopernika przejawił się on w sposób wyjątkowy, czego dowodem są inwentarze kapitulne z r. 1508 i 1520. Zgodnie z duchem renesansu Kopernik miał ogromny szacunek dla dokumentów, rozumiał ich niewymierną wartość, porządkował je i otaczał należytą troską.

W sporządzeniu własnoręcznym inwentarza ukazuje się szereg istotnych cech jego charakteru. A więc sumienność w realizowaniu przyjętych obowiązków, zdolność samodzielnego myślenia, umiejętność widzenia „jednorazowości" czyli indywidualizowania spraw, a nie ich generalizowania, niezwykła pracowitość przy równoczesnym unikaniu pośpiesznego i powierzchownego działania, czego wynikiem jest staranny, czysty i metodyczny jego spis dokumentów. Ponadto spisywanie archiwaliów własną ręką dowodzi sztuki łączenia intelektualnych zamiłowań i teoretycznych badań z praktyką życia codziennego, z zapobiegliwością o całość spraw społecznych, kulturalnych i kościelnych. Wszystkie te przedmioty stawiają Kopernika w rzędzie największych geniuszów Odrodzenia.

Tekst inwentarza Kopernik napisał na dwóch arkuszach papieru czerpanego. Pierwszy arkusz został złożony najpierw na połowę wzdłuż boku krótszego, a następnie drugi raz był złamany wzdłuż tego samego boku. W ten sposób powstały karty podłużne, z których każda stanowi ćwierć arkusza. Ale arkusz nie został rozcięty, dlatego dwie ostatnie karty są złączone ze sobą. Podobnie został złożony i drugi arkusz, który rozcięto, włożono do środka pierwszego i razem zszyto nitką. Inwentarz więc liczy 8 kart o wymiarach 29,3 cm×10,9 cm.

Papier jest pochodzenia niderlandzkiego. Na papierze są widoczne linie wodne, będące odciskiem poprzecznych prętów sita papierniczego, odległe od siebie o 2,3 cm. Jest także znak wodny, dwukrotnie odbity, po razie na każdym arkuszu. Przedstawia on otwartą dłoń z mankietem u dołu i liściem koniczyny u góry [24]. Tego gatunku papieru, z takim samym zna-

[24] Ten znak wodny nie był u nas dotychczas publikowany. Podobny znak opisał i zilustrował A. Birkenmajer: Trygonometria Mikołaja Kopernika w autografie głównego jego dzieła. *Studia Źródłoznawcze* XV (1970) s. 39—40 nr F. Nie jest to jednak ten sam znak, ma bowiem większą koniczynę z kropką w środku, linię nakreśloną na dłoni i rękaw a nie mankiet. Prawie identyczny znak, opatrzony numerem 11465, podaje C.M. Briquet: Les Filigranes. Paris-Genève 1907, t. 3, s. 578. Znak ten jest znany z Mästricht r. 1516. Istnieją jednak pewne, choć niewielkie różnice, zwłaszcza w kształcie kciuka i jego grubości. Ale niewątpliwie jest to znak tej samej papierni.

kiem wodnym, używał Kopernik też do korespondencji wysyłanej z Olsztyna w r. 1520. Zachowały się trzy listy pisane jego ręką na tym właśnie papierze, którym posługiwała się również Kapituła Warmińska w swojej korespondencji tego samego roku [25].

Inwentarz stanowi osobny, pojedynczy rękopis z własną sygnaturą. Nie posiada ani dawnej, ani nowszej foliacji czy paginacji, podobnie jak i rękopis inwentarza z r. 1508. Stan rękopisu Kopernika jest bardzo dobry. Zewnętrzne strony są przybrudzone, ale wewnętrzne, czyste i dobrze utrzymane. Pismo jest czytelne i wyraźne. Na pierwszej stronie, w górnym lewym rogu, jest nowsza sygnatura archiwalna: *Y 9*. Poniżej Kopernik wypisał dwuwierszowy tytuł:

Inventarium litterarum et iurium in erario
Castri Allenstein anno Domini MDXX°

Tekst inwentarza jest napisany atramentem ciemno-brązowym, który czasem przybiera odcień jaśniejszy. Jednolity charakter pisma przemawia za tym, że zapis był dokonany od razu w całości, z wyjątkiem niektórych dokumentów, zwłaszcza w dolnej części zapisu pod literą *D*. Z pewnością były one dopisane później, bo na to wskazuje ciemniejszy atrament i mniejsze litery.

Cały tekst jest napisany po łacinie według średniowiecznego sposobu pisania. Pietyzm w stosunku do Kopernika oraz pragnienie zachowania całkowitej wierności w przekazaniu jego autografu nakazywały nie wprowadzać żadnych zmian w jego pisowni. Nie modernizuje się więc ortografii, pozostawia się zgłoskę *e* zamiast *ae*, a także brzmienie i pisownię imion, nazwisk oraz nazw miejscowości, pisząc je jednak wielką literą zgodnie z dzisiejszymi regułami. Zatrzymuje się również rzymski sposób pisania liczb i poziome przekreślenie litery *j* na oznaczenie $^1/_2$.

Natomiast rozwiązuje się skróty używane przez Kopernika, czy to w postaci suspensji często stosowanej przy tytułach i imionach własnych, czy to w postaci kontrakcji, zwłaszcza przy przyimkach. Specjalnie trzeba wspomnieć o dwóch skrótach, jakimi posłużył się Kopernik w swoim inwentarzu. Mianowicie, na oznaczenie Krzyżaków używał równoramiennego krzyżyka + , który zachowuje się przy odtwarzaniu tekstu, podając jego znaczenie w nawiasie kwadratowym. Inny skrót dotyczy miejscowości z powiatu olsztyńskiego *Vierzighuben*, którą Kopernik napisał *XLhuben*. I ten skrót pozostawia się, rozwiązując go w nawiasie kwadratowym.

W tekście Kopernik dokonał kilku skreśleń, które dotyczą przeważnie podwójnych zapisów tych samych słów lub dokumentów. Chodzi tu zwłaszcza o dwukrotny zapis dokumentów pod literą *F*. Początkowo

---

[25] Listy te znajdują się w Bibliotece Czartoryskich, Rps 1594, s. 605—6 list Kapituły Warmińskiej, pisany przez Kopernika 14 czerwca 1520 r. do biskupa Fabiana z Łęźan, w sprawie ewentualnych rozmów pokojowych z księciem Albrechtem w Toruniu. S. 639—40 list tejże Kapituły, pisany przez Kopernika do biskupa Fabiana 11 września 1520 r., w sprawie kościelnej. S. 725—6 list Henryka Perigka z Janowic dowódcy oddziału polskiego w Olsztynie, pisany przez Kopernika 22 grudnia 1520 r. również do biskupa Fabiana, aby zadbał o obronę zamku w Lidzbarku. W tym samym rękopisie są listy Kapituły pisane na tym samym papierze: s. 603—4, 724—4 i 745—6.

Kopernik chciał pisać po kolei na wszystkich czterech kartach arkusza pierwszego, a potem kontynuować zapis na arkuszu drugim. Ale gdy na karcie trzeciej wypisał już dokumenty zestawione pod literą *F*, wtedy zmienił swój plan i do środka arkusza pierwszego wstawił arkusz drugi, przez co uległa zmianie kolejność kart. Karty trzecia i czwarta arkusza pierwszego stały się teraz kartami ostatnimi i trzeba było zapis pod literą *F* przenieść z karty siódmej na trzecią, skreślając zapis poprzedni.

W kilku miejscach istnieją teksty dopisane na marginesach z lewej strony lub nadpisane nad tekstem. Wszystkie dopiski, podobnie jak i skreślenia, będą odnotowane w przypisach. Ponadto, gdzieniegdzie na lewym marginesie widnieją lekkie próby pióra czy atramentu. Z tej samej strony na marginesach widoczne są przy dokumentach znaki kancelaryjne: przy 8 dokumentach kreski poziome, przy jednym dokumencie kreska pionowa, a przy wszystkich innych kropka, oznaczająca może sprawdzanie lub kolacjonowanie dokumentów.

Dla większej przejrzystości i lepszego rozróżnienia zachodzi potrzeba stosowania dwojakich przypisów, literowych i liczbowych. Pod odsyłaczami literowymi zgrupowane są przypisy tekstowe, zaś rzeczowe pod odsyłaczami oznaczonymi cyfrą. Wśród tych ostatnich znajdują się również sygnatury archiwalne dokumentów, wymienionych w inwentarzu Kopernika. Sygnatury te dotyczą wyłącznie dokumentów, przechowanych do naszych czasów w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie. Niektóre dokumenty, zachowane lub zaginione, były już drukowane zwłaszcza w *Monumenta Historiae Warmiensis*.

Na odwrocie oryginalnych dokumentów mieszczą się starsze lub nowsze regesty i sygnatury. Starsze regesty zostały dokonane wcześniej przed Kopernikiem, a niektóre za jego czasów. Czy wśród nich znajdują się także pisane ręką Kopernika? Kilka z nich zidentyfikowano z jego pismem, co podnosi jego rangę jako archiwisty. Można przyjąć, że Kopernik poczynił krótkie streszczenia na odwrociu tych dokumentów nielicznych, które jeszcze nie posiadały regestów. Napisane przez niego regesty nie zawsze pokrywają się z zapisem w inwentarzu z r. 1520, ale zasadnicze sformułowania ich treści są te same.

Inwentarz zawiera nie tylko kościelne, ale także polityczne dokumenty i to o wielkim znaczeniu. Ujawniają one, jak wydatna była pozycja i rola Biskupstwa Warmińskiego w całokształcie sporu polsko-krzyżackiego. Bardzo znamienne są dokumenty o wystawieniu zaświadczenia protekcyjnego, zapewne przez Władysława Jagiełłę i Witolda dla biskupa warmińskiego oraz o przyjęciu Warmii pod opiekę królewską. Przechowywanie tych dokumentów w „skarbcu archiwalnym" wskazuje, że w czasach Kopernika miano świadomość tak ważności dokumentów królewskich, jak i znaczenia Warmii w polityce polskiej.

Przy tłumaczeniu nasunęły się różne wątpliwości i trudności. Niewiele tu mogły służyć pomocą podręczniki dyplomatyki, ciągle jeszcze nie wychodzące w znajomości materiału leksykalnego poza w. XIV [26]. Tymczasem

---

[26] Por. K. Maleczyński: Studia nad dokumentem polskim. Wrocław 1971 s. 273.

kancelarie bardzo się rozwinęły w wiekach XV—XVI i szukały określeń na nowe różnicujące się postacie aktów urzędowych. Mało znane ze swojego istotnego znaczenia, a tym samym i trudne do przetłumaczenia, są następujące wyrażenia:

Excrescentia agrorum — oznacza kawałek narosłej ziemi, kliny, kanty lub przymiarki (przed kilkudziesięciu laty to tłumaczenie było powszechnie przyjmowane) [27].

Exemptio — ma podwójne znaczenie, 1 — od *eximo, exemtio, exemptio,* oznacza wyjęcie spod prawa powszechnie obowiązującego; 2 — od *exemo, exemptio* oznacza wykupienie w znaczeniu *redemptio* [28]. W jakim znaczeniu używał tego wyrażenia Kopernik, nie jest pewne.

Litterae excisae — wyrażenie rzadko spotykane i nie wiadomo, co oznacza. Może to samo, co *litterae incisae, indentatae, chirographum.* Cyrograf to pismo z tekstem dwukrotnie powtórzonym, w którego odstępie było powtórzone słowo lub zdanie, wypisane dużymi literami. To słowo lub zdanie było rozcinane linią falistą lub zygzakowatą. Część pisma w ten sposób rozciętego, jedną i drugą, wręczano dwom różnym osobom. Przy stawiennictwie w sądzie każda osoba przynosiła swoją część, a dokładne ich łączenie się upewniało o autentyczności [29].

Litterae missivae — używane gdzie indziej jako *missiva.* Oznacza list urzędowy, zaliczany i przechowywany jako korespondencja. Niekiedy oznacza korespondencję w ogóle. W *Metryce Koronnej* z czasów Kazimierza Jagiellończyka *litterae missivae* to wpisy pism o jednakowym brzmieniu, skierowanym okólnie do wyższych urzędników [30].

Litterae reversales — oznacza pismo wzajemne, wymienione nawzajem przez strony, które się do czegoś zobowiązują.

Litterae testimoniales — sam termin nie był w obiegu powszechny i nie był znany w pracach polskich. Zapewne oznacza pismo poświadczeniowe.

Privilegium villae — może oznaczać lokację danej wsi, ale może też oznaczać przywilej — *libertas,* jaki dana wieś otrzymała. W jakim znaczeniu używał tego wyrażenia Kopernik, trudno powiedzieć, bo wiele tych dokumentów zaginęło.

Recognitio marcae — rodzaj pokwitowania lub stwierdzenia faktu wpłaty, często napisanego ręką samego płatnika, choć z przeznaczeniem dla kasy.

Quietantia — ma podobne znaczenie co *recognitio,* ale bardziej zbliżone do dzisiejszego pokwitowania. Oba te terminy używano często nieściśle i mylono je ze sobą. Wszelako w księgach skarbowych końca XV i początku XVI w. rozróżnia się: *Libri recognitionum* i *Libri quietantiarum* [31].

---

[27] W. Łebiński: Materiały do słownika łacińsko-polskiego średniowiecznej łaciny i starożytności polskich. Poznań b.r. Zestawienie terminów jest w porządku alfabetycznym.

[28] Por. Corpus iuris polonici. T. 1—3. Ed. O. Balzer. Cracoviae 1906—10.

[29] W. Łebiński, jw.

[30] Te i następne informacje przekazała prof. J. Karwasińska, za co autor bardzo jej dziękuje.

[31] Por. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie — Przewodnik po zespołach. W: Archiwa Dawnej Rzeczypospolitej. Pod red. J. Karwasińskiej. T. 1. Warszawa 1958, s. 70—1.

Varmiensis Ecclesia — ma podwójne znaczenie jako Diecezja Warmińska i jako Katedra Warmińska we Fromborku. Również zdaje się, nazwa *Varmia* jest używana w znaczeniu Fromborka, stolicy diecezji, a *Varmienses* w znaczeniu mieszkańców Fromborka [32].

Po słowie wstępnym zamieszcza się najpierw wpisy Kopernika do inwentarza z 1508 r. Potem przytacza się regesty pisane jego ręką na dokumentach. Następnie będzie przedstawiony w oryginalnym brzmieniu tekst inwentarza z 1520 r., nieznanego dotąd dzieła Kopernika. Do poszczególnych zapisów Kopernika załącza się fotokopię tekstu oraz tłumaczenie na język polski.

W zakończeniu autor poczytuje sobie za obowiązek złożyć wyrazy wdzięczności wszystkim, którzy przy niniejszym opracowaniu służyli cennymi radami i kompetentnymi informacjami. Szczególne słowa podziękowania należą się: prof. dr Zofii Abramowiczównie z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, mgr Jerzemu Drewnowskiemu z Pracowni Badań Kopernikańskich Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN w Warszawie, dr Tadeuszowi Grygierowi z Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie, doc. Adamowi Kamińskiemu z Archiwum Państwowego na Wawelu w Krakowie, prof. dr Jadwidze Karwasińskiej z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie i S. Gabrieli Janinie Meisnerównie, kierowniczce Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie.

[32] Por. W. T h i m m: Nicolaus Capernicus Warmiae Commissarius. *ZGAE* 35(1971) s. 171—8 i *ZGAE* 34(1970) s. 58.

I. WPISY MIKOŁAJA KOPERNIKA DO INWENTARZA Z R. 1508

Wpisy podaje się w kolejności według stron inwentarza kanonika Delau. Spośród 31 wpisanych dokumentów tylko 3 nie znalazły się w inwentarzu Kopernika. Przy poszczególnych dokumentach zaznacza się z lewej strony na marginesie literę, pod jaką zostały ponownie wykazane w inwentarzu z r. 1520. Objaśnienia rzeczowe tych dokumentów zostaną podane przy omówieniu inwentarza Kopernika.

1. TEKST

S. 3

A Littere Anselmi ordinationis diocesum Prussie [a]
C Littere d[omini] regis Francie donationis ligni vite

S. 4

L Bulla Sixti quarti [b]
H De custodialibus et aliis preter corpora prebendarum [c]

S. 5

D Littere episcopi donationis Tolkemit Capitulo Varmiensi
D Item privilegium ville Codyn
E Littere Sigismundi regis Polonie consensus exemptionis Sthum
H Littere d[omini] Fabiani episcopi de modo distribuendi proventus Tholkemit
E Littere exemptionis marcarum XII le[vis] mo[nete] in villa Baisen pro officio hararum D[omine] Nostre
Informationis in causa villarum Bomgartc, Maibom etc. districtus Tolkemit contra Elbingenses [1]

S. 7

K Littere regis Polonie quibus suscepit Ecclesiam in protectionem
C Iura fabrice Ecclesie Varmiensis

S. 8

I Articuli iurati in electione episcopi Fabiani
I Acta circa electionem episcopi Fabiani

---

[a] Cały zapis został przekreślony.

[b] Wyraz *bulla* został dopisany z lewej strony, a *Sixti quarti* z prawej zapisu kanonika Delau: *Conquestus contra detinentes possessiones et iura Capituli Warmiensis.*

[c] Po tym wyrazie następuje skreślenie jakiegoś słowa.

[1] Dokument ten z r. 1508 znajduje się w AK syg. T 2/6.

Q Fundatio elemosine apud Ecclesiam Varmiensem
P Copia fundationis II vicariarum facte in Ecclesia Varmiensi super Degeten et Vangaiten

S. 9

P Fundatio vicarie XI millium Virginum
P Confirmatio testis quondam H[enrici] prepositi super vicaria prepositure [d]
P Littere reversales fratrum ordinis Antonitarum super donatione eis facta

S. 10

Q Littere venditionis census marcarum XL le[vis] mo[nete] in bonis Elditen
P Littere super fundatione III vicariarum in Ecclesia Varmiensi
P Fab[iani] Tolk [e] impignoratio mansorum III in Wuszen pro vicaria Martini Achtcsnicht
G Privilegia ville Wuszen

S. 11

C Littere [f] observantie chori Varmiensis
I Copia cessionis sive resignationis episcopatus facte quondam Luce episcopo
M Littere processus contra Georgium de Schinen et complices suos

S. 20

G Liber anniversariorum canonicorum
O Depositio testium in causa inscriptionis domus Cristofori de Delen
Attestationes in causa piscaturarum laci iuxta pontem Baude versus Frovemburg
Q In causa aree super domo legata per quondam Jo[annem] Rex pro vicaria sancti Venceslai et copie testamentorum quorumdam vicariorum
Sententia lata inter N[icolaum] Tolkemit et scabinos civitatis Allenstein anno 1503 [2]

---

[d] Cały zapis mieści się na marginesie z lewej strony.
[e] Imię i nazwisko są dopisane na marginesie z lewej strony.
[f] Litera *a* jest przerobiona na *e* lub odwrotnie.

[2] Dokument datowany 4 maja 1503 r. mieści się w AK syg. C 28.

2. FOTOKOPIA

In nomine dni nri ihu cristi
Sequuntur omnia relicta bona
In Castro allenstein Anno
M v c viij cuttren p me
Georgium de delau Cantore
et Canonicum warmien ac
administratore ad racionem pro
festo omnium sanctorum transeunte
Anno officij mei vj et ultimo
Primo in Erario: privilegia
Et alie tre iuxta ordinem
alphabeti in mad sequen
~~[illegible]~~

A

Bulle ij Innocentij vj sup divisionem
limitum terrarum prussie
~~[illegible]~~

Item Bulla pij secundi absolucionis
subditorum dioc warmien a cen
suris lige

Item tres confirmacionis dni bonifacij
rectorum statutorum Capli warmien

Bulla martini pape v Comissionis facte
Epo warmien de supprimendis preben
mediis et minoribus et erigendis in
eorum locum aliis beneficiis pro augmento
cultus divini in ecclesia warmien

Bulla Innocencij pape viij Sup
confirmacionem electionis dni Luce
Epi warmien

s. 3

Concordia inter ecclesiam warmien
et ordinem sup limitibus et finibus
territorij ipsius ecclesie vulgaris
Sigillis sex — est

Littere benedicti commissarij imperatoris
Sigismundi mandantis ingrossari
ut restituat Epo war. omnia ablata — est

Instrumentum sup nonnullis nominibus certarum
villarum in bullis apostolicis confirmationis
expressis indebite — est

Litere Regis polonie quibus suscipit
ecclesiam in protectionem — sunt

F

Litere donacionis ville Santoppe
p fabrica ecclesie warmien — sunt
Hura fabrice ecclesie Varmien sunt

Litere Capituli sup vendicionem mansorum
Et molendini in Schaufsbergk sunt

Privilegium sup Curia Bebir — est

Litere Epi quondam H. sup donacionem
allodij rosenort facta fratri suo
ad vitam eiusdem — est

Litere absolucionis quorundam Canonicorum
p quondam dominum F. Epum excommunicatorum sunt

s. 7

G

Lre Consensus dnorum epi et capli
Sup vicaria dni Ottonis de russ[illegible] est

Commissio ad absoluendum bal
tasar de Scarbot est

Priuilegium sup molendino [illegible] est

Sua lata p dnm epm francisci
Sup silua birckpusch contra
cives warmien est

Confirmacio statuti de distribuendo
Custodialibus est

Instrumentum donacionis dni hen
rici de mundo panis p pauperibus
et scolaribus est

Item Erectio archidyaconatus est

Articuli iurati de electione epi
fabiani sunt

Acta circa electionem epi fabiani

H

Sua arbitral sup dcis mansis int
d. epm et capitulum et de uocis epi
et canonicorum in electione canonicorum est

Lre concordie int capitulum ecclie war
Et ipius stultetos et rusticos sigill iiij est

Item lre bine dni epi et sigillo suo
de eodem quo immediate sup sunt

Fundatio elemosine apud ecclesiam
warmien est

Copia fundationis ij vicarie fac in
ecclia warmien sup Degetin et
Vangarten est

s. 8

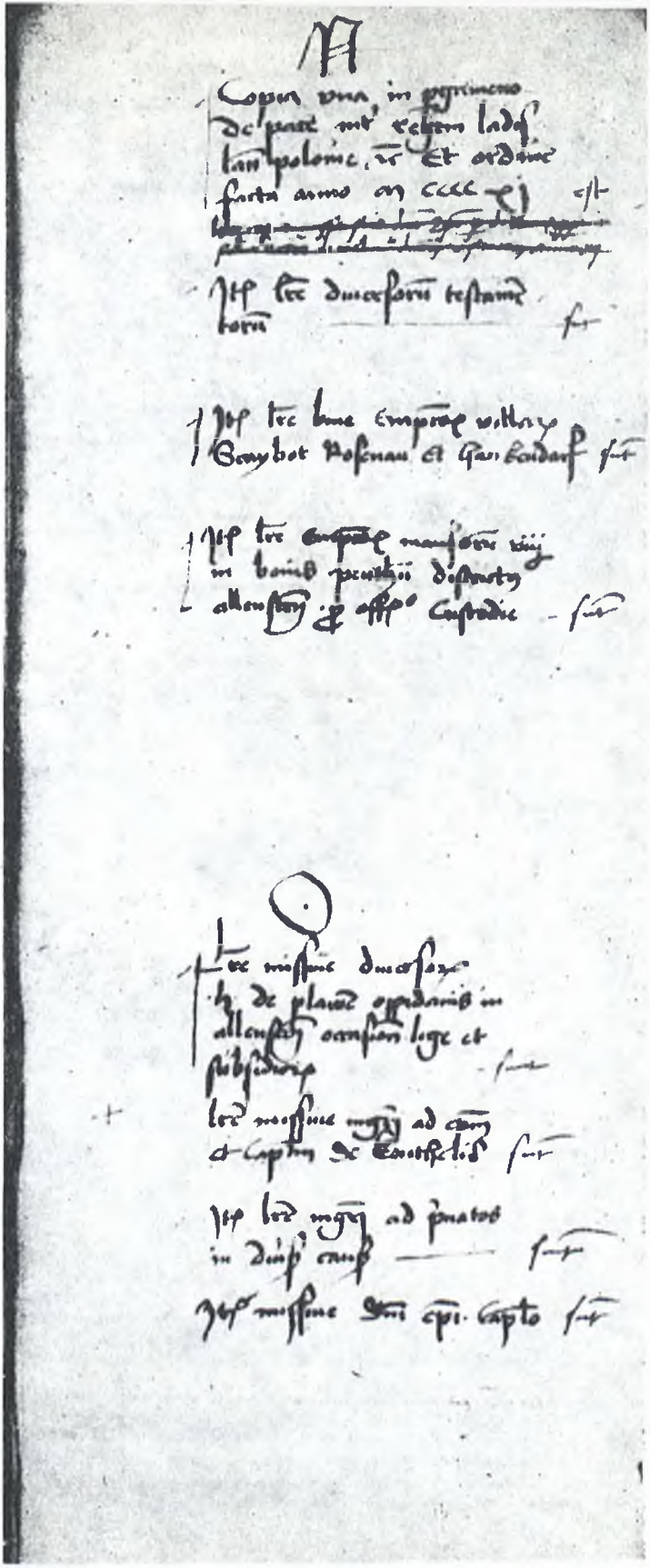

s. 12

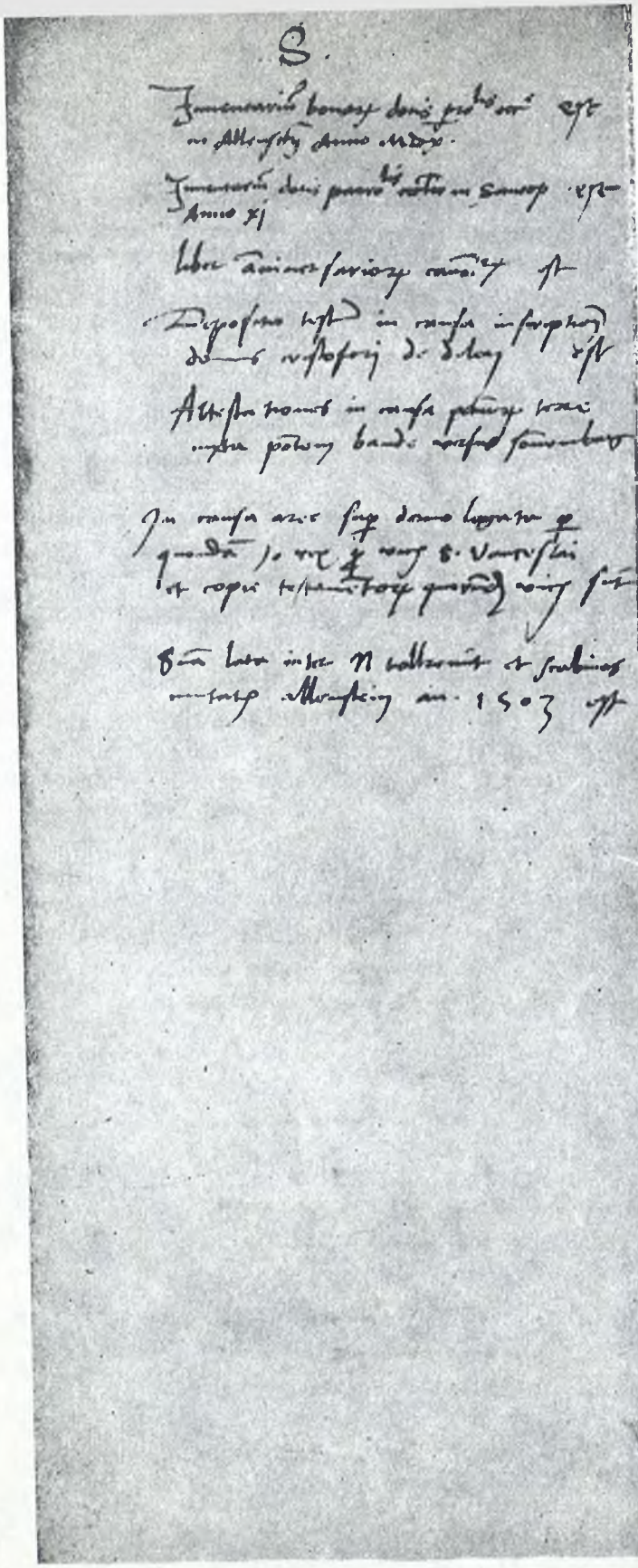

3. TŁUMACZENIE

S. 3

List Anzelma dotyczący organizacji diecezji w Prusach.
List Jegomości króla Francji o darowaniu drzewa Krzyża św.

S. 4

Bulla Sykstusa czwartego.
O dochodach z kustodii i innych oprócz całości uposażenia z prebend.

S. 5

List biskupa o darowaniu Tolkmicka Kapitule Warmińskiej.
Również przywilej dotyczący wsi Kadyny.
List króla Polski Zygmunta dotyczący zgody na wykup Sztumu.
Pismo księdza biskupa Fabiana o sposobie rozdzielania dochodów z Tolkmicka.
Pismo o wykupie 12 grzywien w lekkiej monecie we wsi Bażyny na oficjum godzin o Matce Boskiej.
Pismo informacyjne w sprawie wsi Bągart, Majewo itd., obwodu Tolkmicka, przeciw mieszkańcom Elbląga.

S. 7

Pismo, którym król Polski wziął w opiekę Diecezję.
Prawa funduszu budowy Katedry Warmińskiej.

S. 8

Artykuły zaprzysiężone przy wyborze biskupa Fabiana.
Akta dotyczące wyboru biskupa Fabiana.
Fundacja jałmużny w Katedrze Warmińskiej.
Kopia fundacji 2 wikariatów, dokonanej w Katedrze Warmińskiej, w miejscowościach Dywity i Węgajty.

S. 9

Fundacja wikariatu [św. Urszuli i] 11 tysięcy Dziewic.
Potwierdzenie świadka śp. Henryka prepozyta, dotyczące wikariatu prepozytury.
Pismo wzajemne braci zakonu Antonitów, dotyczące darowizny im uczynionej.

S. 10

Pismo o sprzedaży czynszu 40 grzywien w lekkiej monecie w dobrach Ełdyty Wielkie.
Pismo o fundacji 3 wikariatów w Katedrze Warmińskiej.
Oddanie w zastaw 3 łanów Fabiana Tolk w Osetniku dla wikariatu Marcina Achtsnichta.
Przywileje dotyczące wsi Osetnik.

S. 11

Pismo o przestrzeganiu chóru [w Katedrze] Warmińskiej.
Kopia odstąpienia lub rezygnacji z biskupstwa, uczynionej na rzecz śp. biskupa Łukasza.
Pismo o postępowaniu przeciw Jerzemu von Schlieben i jego wspólnikom.

S. 20

Księga anniwersarzy kanoników.
Zeznanie świadków w sprawie zapisu domu Krzysztofa von Dełau.
Poświadczenia w sprawie rybołówstwa w jeziorze blisko mostu na Bałdzie naprzeciw Fromborka.
W sprawie placu, zapisanego na dom przez śp. Jana Rex dla wikariatu świętego Wacława i kopie testamentów niektórych wikariuszów.
Wyrok wydany [w sporze] między Mikołajem z Tolkmicka a ławnikami miasta Olsztyna w roku 1503.

II. REGESTY MIKOŁAJA KOPERNIKA

Podobnie jak przy wpisach do inwentarza z r. 1508, na marginesie z lewej strony podaje się literę, pod którą te same dokumenty zostały wykazane w inwentarzu z r. 1520.

1. TEKST

D [Littere] donationis episcopi Tolkemit Capitulo Varmiensi [a]
H De modo distribuendi proventus Tolkemit d[omini] Fabiani episcopi [b]
C [Littere] observantie chori Varmiensis [c]
E Caldemflis [d]
Caldeflis [e]

[a] Wyraz *Littere* został później nadpisany nad regestem, podobnie jak słowa dodane po regeście *per Fabianum episcopum*. Niżej jest napisana data *1513*.

[b] Niżej pod regestem jest data *1513* i sygnatura *H*, które mogły być napisane przez Kopernika.

[c] Do regestu dopisane są innym charakterem słowa *per Fabianum episcopum*. Niżej jest data *1515*, która mogła być napisana przez Kopernika.

[d] Nad regestem inną ręką dokonanym *Testimonium super venditione molendini pro Petro Polen*, Kopernik napisał miejscowość.

[e] Nad starszym regestem *Super irritatione venditionis molendini* Kopernik wypisał miejscowość.

2. FOTOKOPIA

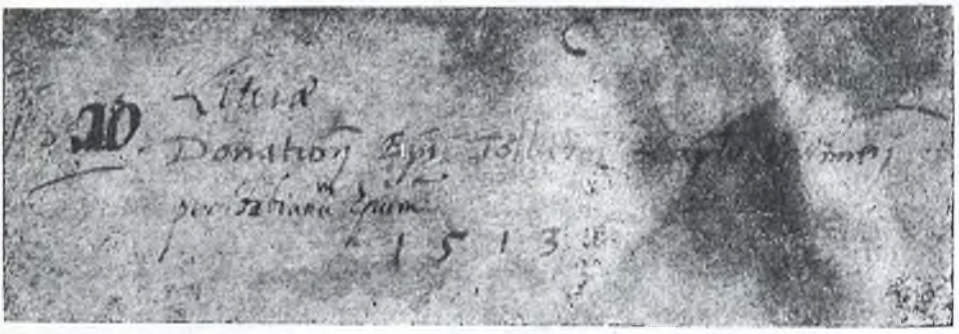

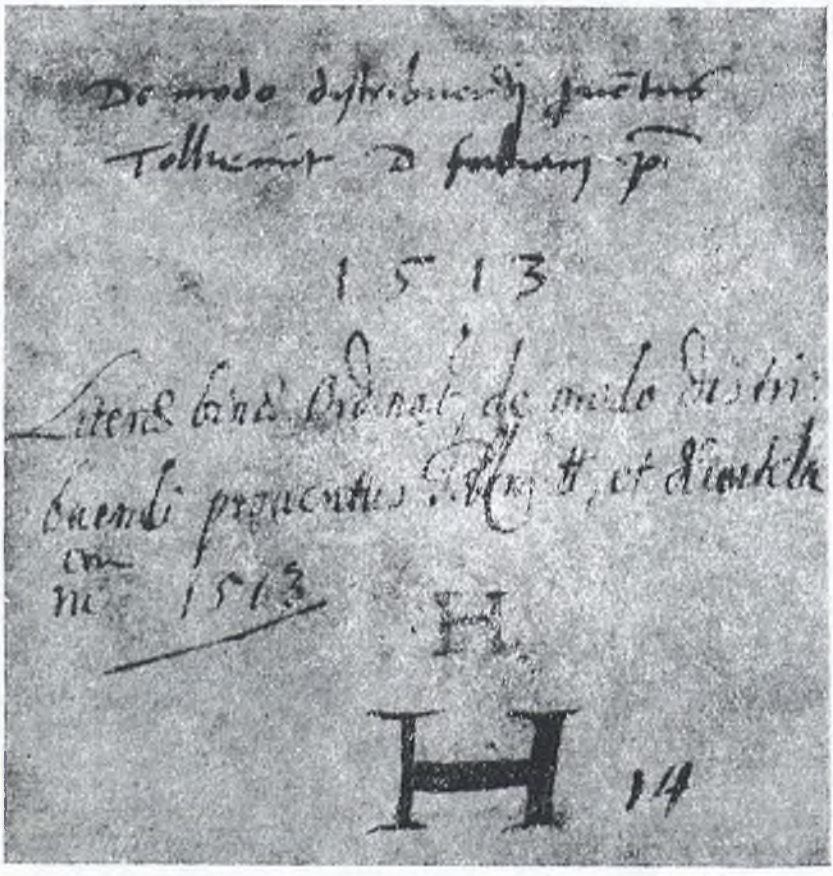

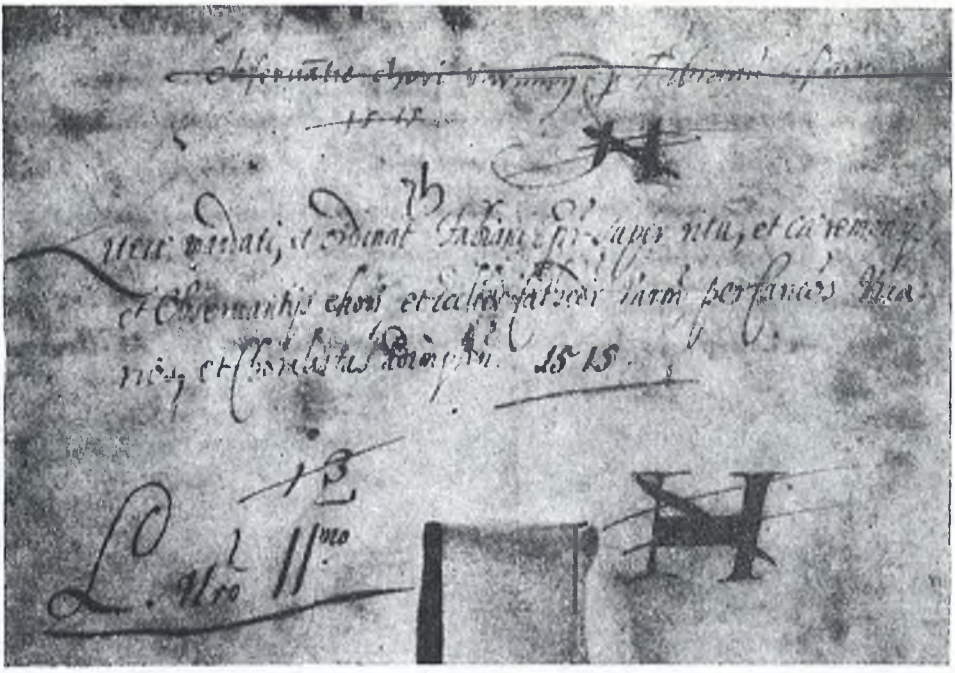

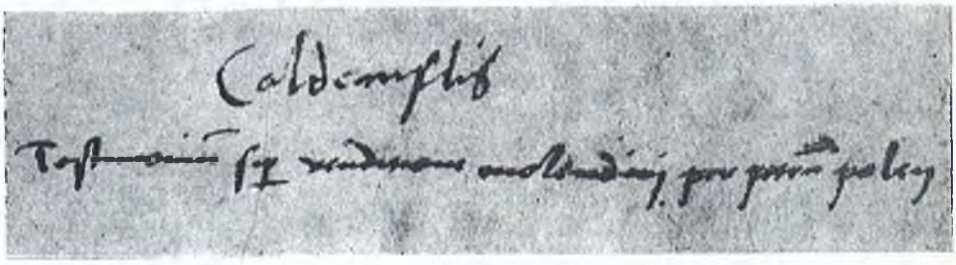

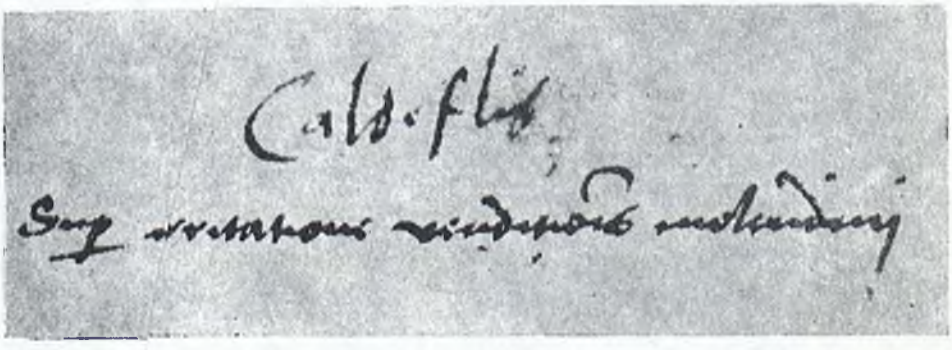

3. TŁUMACZENIE

List biskupa o darowaniu Tolkmicka Kapitule Warmińskiej.
Pismo księdza biskupa Fabiana o sposobie rozdzielania dochodów z Tolkmicka.
Pismo o przestrzeganiu chóru w katedrze Warmińskiej.
Żurawno.
Żurawno.

III. NICOLAUS COPERNICUS: INVENTARIUM LITTERARUM ET IURIUM IN ERARIO CASTRI ALLENSTEIN ANNO DOMINI MDXX°

1. TEKST

A

Bulle II Inno[centii] VI super limitibus terrarum Prussie [1]
Bulle II auree Caroli IIII super limitatione terrarum Prussie et confirmatione privilegiorum Ecclesie Varmiensis [2]
Littere eiusdem Caroli super innovatione privilegiorum Ecclesie Varmiensis [3]
Littere Anselmi primi episcopi Varmiensis [super] fundatione Ecclesie et diocesum divisione [4]

B

Limitatio diocesis Varmiensis et Sambiensis sigillis IIII [5]
Concordia inter Ecclesiam Varmiensem et + [Cruciferos] super confinibus latina sigillis VIII [6]
Alia concordia vulgaris sigillis VI
Bulla Gregorii XI commissionis ad archiepiscopum Pragensem in causa limitum [7]
Littere archiepiscopi Pragensis ad plebanum in Elbing [a] ad recipiendum testes [8]
Pronuntiatio arbitrorum [9]
Copia divisionis limitum in forma libri
Littere missive magistri generalis super limitibus cum districtu Osterode [10]
Littere bine excise super eodem [b]

---

[a] Na końcu nazwy *Elbing* jest skreślona litera jakby *b*.

[b] Po tym zapisie jest jeszcze wymieniony dokument: *Littere regis Francie donationis ligni vite*, który został przekreślony i w takim samym brzmieniu powtórzony pod literą C.

[1] Papież Innocenty VI (1352—62) wydał powyższy dokument 12 grudnia 1355 r. AK syg. J 7. CDW II (1864) nr 229.

[2] Cesarz Karol IV (1346—78) ogłosił tę bullę złotą 20 sierpnia 1357 r. AK syg. J 7. CDW II nr 257.

[3] Dokument ten jest z tego samego dnia, co bulla. AK syg. L 32. CDW II nr 256.

[4] Biskup Anselm (1250—74) Prawdopodobnie chodzi tu o dokument z dnia 27 kwietnia 1251 r. AB syg. C 15 f. 17. Jest tu uwierzytelniona kopia z w. XVII. CDW I (1860) nr 26.

[5] Dokument z dnia 20 października 1340 r. AK syg. L 52a. CDW I nr 311.

[6] Kopia tego dokumentu z dnia 4 września 1288 r. jest w AK syg. II 37.

[7] Grzegorz XI (1370—8) wydał bullę 10 października 1373 r. AK syg. L 5. CDW II nr 484. Adresatem był arc. Jan VI Ocko z Wlasim (1364—80).

[8] Dokument z dnia 15 kwietnia 1372 r. CDW II nr 459. CDP III (1836) nr 103. *Elbing* = Elbląg.

[9] Dokument z dnia 16 kwietnia 1372 r. AK syg. L 23. CDW II nr 460.

[10] Pismo z r. 1428. CDW IV (1935) nr 258. *Osterode* = Ostróda.

C

Littere donationis ville Santoppen pro fabrica Ecclesie Varmiensis [11]
Iura fabrice eiusdem
Bulle VII indulgentiarum pro eadem Ecclesia [12]
Littere translationis capitis s[ancti] Georgii ex Heilsberg ad Ecclesiam Varmiensem [13]
Littere observantie chori in eadem Ecclesia [14]
Littere regis Francie donationis ligni vite [c]

D

Donatio Tolkemit cum suo districtu pro Ecclesia Varmiensi et cum piscaturis [15]
Donatio Tolkemit Capitulo per episcopum Fabianum [16]
Privilegium bonorum Codyn, Scharfenstein, Reberg et molendini Haselau [17]
Recognitio d[omini] G[eorgii] de Baisen super solutione eorumdem bonorum [18]
Littere consensus d[omini] Sigis[mundi] regis exemptionis ville Claudiendorf [d] [19]
Consensus exemptionis districtus Tolkemit [20]
Littere consensus ut authoritate Apostolica ville Crebisdorf et Carsau

---

[c] Zapis ten jest późniejszy, na co wskazuje odmienny, bardziej rozstrzelony charakter pisma.

[d] Odtąd aż do końca zapisu pod literą *D* dokumenty zostały później dopisane, czego dowodem jest drobniejsze pismo i odmiany atramentu, z początku jaśniejszego, potem ciemniejszego.

[11] *Santoppen* = Sątopy pow. Biskupiec. Dokument z dnia 30 października 1343 r. AK syg. L 51. CDW II nr 29.

[12] Ogólnikowe określenie nie pozwala na dokładne rozpoznanie tych dokumentów. Do nich, zdaje się, zaliczyć trzeba bulle: Bł. Urbana V z 23 lutego 1357 r. AK syg. J 8. CDW II nr 411. Jana XXII z 12 listopada 1329 r. AK syg. J 5. CDW I nr 244. Innocentego VI z 12 stycznia 1356 r. AK syg. J 17. CDW II nr 232. Bonifacego IX z 17 grudnia 1392 r. AK syg. J 31. CDW III (1874) nr 263.

[13] *Heilsberg* = Lidzbark Warmiński. Dokument z dnia 19 stycznia 1510 r. AK syg. L 60.

[14] Dokument z dnia 15 maja 1515 r. AK syg. L 11.

[15] *Tolkemit* = Tolkmicko, pow. Elbląg. Do tej donacji odnoszą się, zdaje się dokumenty: AK syg. T 2/20 z dnia 2 czerwca 1503 r., T 18/1 z dnia 10 lutego 1508 r., T 18/2 z dnia 26 lutego 1519 r.

[16] Biskup warmiński Fabian z Łężan (1512—23) wydał dokument 16 kwietnia 1513 r. AK syg. T 2/9.

[17] *Codyn* — Cadinen = Kadyny, pow. Elbląg. *Scharfenstein* = Ostry Kamień pow. Braniewo. *Reberg* — Rehberg = Pagórki pow. Elbląg. *Haselau* = Zajączkowo pow. Elbląg.

[18] *Baisen* — Baysen — Basien = Bażyny pow. Braniewo. Jerzy Bażyński był wojewodą malborskim. Żył w latach 1469—1546.

[19] *Claudiendorf* — Clausdorf miejscowość nie zidentyfikowana i nie istniejąca. Dokument wystawił król Zygmunt Stary 1 lipca 1518 r. AK syg. C 44.

[20] Dokument z r. 1519, AK syg. T 18/2.

[21] *Crebisdorf* — Rochlack = Rukławki, pow. Biskupiec. *Carsau* — Karschau = = Karszewo, pow. Braniewo. Dokument z dnia 23 października 1518 r. AK syg. J. 6.

possint perpetuo applicari monasterio s[ancte] Brigitte in Gdano [e] [21]
Inscriptio Conradswalt etc [f] [22]
Impignoratio Schonebuche [23]
Consensus exemptionis Conradswalt Simoni Rabenwalt [24]
Consensus exemtionis Conradswalt d[omino] episcopo Luce [25]
Consensus exemptionis ville Maybom [26]

E

Littere d[omini] Sigismundi regis Polonie consensus exemptionis Stum [g]
Instrumentum super quibusdam villis in confirmatione Apostolica indebite nominatis
Instrumentum emptionis aree ante castrum Allenstein et duorum horreorum [27]
Instrumentum emptionis census taberne a sculteto in Nowa Cukendorf [28]
Emptionis curie Quedelig [29]
Littere Capituli super parte prati communitatis Rosengarten [30]
Privilegium ville Glanden [31]
Privilegium ville Gabelen [h] [32]
Privilegium ville Pilgrimsdorf [33]
Privilegium curie Bebir [34]
Privilegium molendini Borniten [35]

---

[e] Na marginesie z lewej strony, przy tym dokumencie jest dopisany jakby nawias i słowa małymi literami: *sunt date fratribus s[ancte] Brigitte.*

[f] Skrót jest niejasny i może być odczytany też *iis.*

[g] Do miejscowości *Stum* = Sztum jest nadpisane z lewej strony *ad*, zaś z prawej strony dopisane słowo *villarum.* Obydwa dopiski są dokonane drobniejszym pismem i ciemniejszym atramentem.

[h] Po nazwie *Gabelen* jest 7 kropek.

[22] *Conradswalt* — Conradswalde = Chojnowo, pow. Elbląg. Dokument z dnia 2 czerwca 1503 r. AK syg. T 2/20.

[23] *Schonebuche* — Schonemburch — Polpen = Połapin, pow. Lidzbark. Dokument z 28 lipca 1349 r. AB syg. C 1 f. 132. CDW II nr 133.

[24] Nazwisko nieznane.

[25] Biskup warmiński Łukasz Watzenrode (1489—1512).

[26] *Maybom* — Maibaum = Majewo, pow. Elbląg. Dokument z r. 1510 AK syg. M 3/1.

[27] *Allenstein* = Olsztyn. Dokument notarialny był wystawiony 15 czerwca 1404 r. AK syg. J 28. CDW III nr 398.

[28] *Nova Cukendorf* — Neu Kukendorf = Nowe Kawkowo, pow. Olsztyn. Dokument notarialny z 23 marca 1440 r. AK syg. II-13.

[29] *Quedelig* — Quidlitz = Silice, pow. Olsztyn.

[30] *Rosengarten* — Rosengarth = Różaniec, pow. Braniewo.

[31] *Glanden* = Glądy, pow. Braniewo. Dokument z 21 stycznia 1386 r. AK syg. P 30. CDW III nr 191.

[32] *Gabelen* wieś w pow. Braniewo, dziś nie istniejąca. Dokument z 25 lipca 1363 r. AK syg. P 61. CDW II nr 348.

[33] *Pilgrimsdorf* — Pilgramsdorf = Pielgrzymowo, pow. Braniewo. Dokument z 6 października 1301 r. AK syg. P 26. CDW I nr 121.

[34] *Bebir* miejscowość dziś nie istniejąca. Teren kurii Bebir należy dziś do miejscowości Kózka, pow. Braniewo. Dokument z 13 marca 1287 r. AK syg. P 55. CDW I nr 75.

[35] *Borniten* — Bornitt = Bornity, pow. Braniewo. Dokument z 6 maja 1304 r. CDW I nr 128.

Sententia super piscatura ibidem in lacu molendini [36]
Sententia super silva Birckpusch contra Varmienses [37]
Emptionis curie Caleberg [i] [38]
Iura et copia Posorten [39]
Impetitio census retardati in molendino Caldemflis [40]
Littere [k] recognitionis in Alenstein super eodem
Littere devolutionis eiusdem molendini ad Capitulum

F

Littere exemptionis marcarum XII le[vium] in villa Baisen pro officio horarum D[omine] Nostre [41]
Donatio ville Padelochen [42]
Confirmatio eiusdem per Concilium Basiliense [43]
Copie III sententie super villa Padelochen [44]
Littere emptionis mansorum VIII in bonis Peuthnen districtus Allensteinensis [45]
Privilegium ville Voitsdorf [46]
Littere emptionis eiusdem et alia similia [47]
Copia privilegii Sandecaim [48]
Littere venditionis mansorum in Vusen pro horis Domine Nostre [l] [49]

---

[i] Następny dokument napisany przez Kopernika brzmiał: *Littere exemptionis marcarum XII le[vium] in villa Baisen.* Został on jednak przekreślony i powtórnie zapisany pod literą *F.*

[k] W tym miejscu jest skreślone *reg.*

[l] Dokument ten musiał być później dopisany, bo świadczą o tym mniejsze litery zapisu.

[36] Dokument z 12 kwietnia 1449 r. AK syg. J 22.

[37] *Birckpusch* miejscowość dziś nie istniejąca. *Varmienses* w znaczeniu mieszkańcy Fromborka. Dokument z 4 sierpnia 1442 r. AK syg. S 31.

[38] *Caleberg* miejscowość dziś nie istniejąca, a jej teren obejmuje wieś Baranówka, pow. Braniewo. Dokument z 18 sierpnia 1488 r. AK syg. L 73.

[39] *Posorten* = Pozorty, pow. Olsztyn. Dokumenty z 14 lipca 1448, 22 lutego 1472, 18 lutego 1505, 29 maja 1507 r. AK syg. P 31.

[40] *Caldemflis* — Kaltfliess = Żurawno, pow. Olsztyn. Dokument z 26 lipca 1447 r. AK syg. L 83.

[41] Dokument z 9 marca 1439 r. AK syg. H 1/8. Co do *marca levis* zob. R. Kiersnowski: Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich, Warszawa 1964 s. 156.

[42] *Padelochen* — Podlechen = Podlechy, pow. Braniewo. Dokumenty: z 21 maja 1315, 14 stycznia 1446, 23 marca 1448, 4 maja 1448, 9 kwietnia 1449, 30 kwietnia 1449, 6 lutego 1451, 16 lutego 1470, 11 października 1473, 24 grudnia 1473 r. AK syg. P 43.

[43] Sobór w Bazylei odbył się w latach 1431—7. Owe daty graniczne określają przynajmniej ogólnie datę dokumentu.

[44] Data kopii zachowanej 30 kwietnia 1449 r. AK syg. P 43/1.

[45] *Peuthnen* — Neu Pathaunen = Nowe Pajtuny, pow. Olsztyn. Dokument z 18 sierpnia 1359 r. CDW II nr 289.

[46] *Voitsdorf* — Fittigsdorf = Wójtowo, pow. Olsztyn. Dokument z 18 sierpnia 1359 r. AK syg. V 2. CDW II nr 289.

[47] Dokument z 30 stycznia 1378 r. AK syg. V 2a.

[48] *Sandecaim* — Sankau = Sądkowo, pow. Braniewo.

[49] *Vusen* — Wusen — Wuszen = Osetnik, pow. Braniewo. Dokument z 24 września 1497 r. AK syg. L 30.

G

Privilegia ville Wuszen [50]
Copia emptionis mansorum VIII ibidem [51]
Sententia contra Fabianum occasione census ibidem [52]
Instrumentum sententie contra eumdem super molendino
Impignoratio mansorum IIII ibidem per Fabianum Tolke [53]
Privilegium ville Scaibot [54]
Littere solutionis eiusdem [55]
Littere emptionis curie Scaibot [m] [56]
Littere solutionis eiusdem
Copia venditionis mansorum in Engelswalt pro q[uondam] Christanno Tapiau [57]
Contractus bonorum in Dareten [58]
Littere venditionis mansorum et molendini in Schouffburg [59]
Liber anniversariorum [60]
Testamenta diversa

H

Confirmatio Bonifatii pape quorumdam statutorum [61]
Commissio pape episcopo Varmiensi de custodialibus et aliis distributionibus preter corpora prebendarum [62]
Item confirmatio de custodialibus distribuendis [63]

---

[m] Na marginesie z lewej strony są dopisane słowa czarnym atramentem i drobnymi literami: *est supra Quedelig*. Zapis ten został przekreślony.

[50] AK syg. W 1a 10 października 1487, W 1b 25 sierpnia 1404, W 1d 9 kwietnia 1488 r. CDW III nr 401.

[51] AK syg. 1 B 11 stycznia 1501, 3 sierpnia 1513 r.

[52] Dokument z 24 grudnia 1443 r. AK syg P 41 i W 1c.

[53] Dokument z 10 marca 1507 r. AK syg. W 1g, h. Wymieniony już przedtem Fabian Tolke był rycerzem i poddanym Kapituły Warmińskiej.

[54] *Scaibot* — Skajbotten = Skajboty, pow. Olsztyn. Dokument z 11 listopada 1362 r. AK syg. S 25. CDW II nr 333.

[55] Dokument z r. 1430. AK syg. L 67.

[56] Dokument z dnia 19 marca 1433 r. AK syg. L 81.

[57] *Engelswalt* — Engelswalde = Sawity. pow. Braniewo. Chrystian Tapiau był kapelanem kaplicy zamkowej w Olsztynie, proboszczem w Pieniężnie, kanonikiem kustoszem i dziekanem Kapituły we Fromborku. Znany jest z działalności w latach 1449—1498. *ZGAE* 3 (1866) s. 355—6 i 534—5.

[58] *Dareten* — Darethen = Dorotowo, pow. Olsztyn. AK syg. L 64, dokument z 26 maja 1486 r.

[59] *Schouffburg* — Schafsberg = Baranówka, pow. Braniewo. Dokument z 3 listopada 1366 r. AK syg. P 17. CDW II nr 405.

[60] Zapewne chodzi o anniwersarz spisany w r. 1393. AK syg. L 15.

[61] Papież Bonifacy IX (1389—1404) zatwierdził 13 listopada 1393 r. statuty kapitulne, przedłożone mu przez biskupa Henryka III Sorboma i Kapitułę Katedralną we Fromborku. AK syg. B 22. CDW III nr 280.

[62] Pismo Grzegorza XI (1370—8) jest datowane 25 lutego 1373 r. AK syg. B 3. CDW II nr 473.

[63] Prawdopodobnie chodzi o nieznany dokument tego samego papieża.

Depositio testium de distributionibus, que in causa Ecclesie vel Capituli absentibus dantur
Littere domini Fabiani episcopi de proventibus Tolkemit distribuendis [64]
Bulla corrupta super triennali studio canonicorum [n]
De curia canonicali sive episcopali apud Ecclesiam Varmiensem concordia episcopi et Capituli [65]
Concordia episcopi et Capituli de electione canonicorum et aliis rebus
Copia laudi inter episcopum et Capitulum
De prima voce d[omini] prepositi

I

Erectio archidiaconatus [66]
Confirmatio Innocentii VIII electionis quo[n]dam Luce episcopi [67]
Copia resignationis episcopatus eidem facte [68]
Littere regis Sigismundi concordie super electione episcoporum [69]
Articuli iurati in electione d[omini] Fabiani episcopi [70]
Acta circa electionem eiusdem [71]
Littere Capituli ad papam et cetum cardinalium de electione q[ondam] Arnoldi [o] Venrade [72]
Littere episcoporum Rigensis, Curoniensis, Sambiensis et Pomesaniensis super eodem [73]

K

Littere regis Polonie testimoniales pro episcopo
Littere testimoniales magni ducis Lituanie

---

[n] Nad tym tekstem są napisane czarnym atramentem i drobnymi literami słowa: *est commissio appellationis contra Jo[annem] Rex.* Jan Rex był kanonikiem warmińskim w latach 1409—47.

[o] W tym miejscu jest skreślenie zapisu *Vend.*

[64] Dokument z dnia 5 września 1513 r. AK syg. T.

[65] Zdaje się chodzi tu o dokument z dnia 30 czerwca 1429 r. AK syg. D 33. CDW IV nr 277.

[66] Inwentarz z r. 1622 na karcie 43 wymienia dokument erekcji archidiakonatu z r. 1503 przez biskupa Łukasza Watzenrodego, AK syg. Y 4.

[67] Papież Innocenty VIII (1484—92) zatwierdził wybór biskupa Łukasza 28 września 1489 r. AK syg. C 93.

[68] Dokument z 31 stycznia 1489 r. AK syg. C 48.

[69] Kopie tego dokumentu z 7 grudnia 1512 r. są w AK syg. C 61 i P 1.

[70] Kopia tego dokumentu w AK syg. A 4/1.

[71] AK syg. C 16

[72] Dokument z 27 stycznia 1458 r. AK syg. A 18. Arnold Venrade przybył z Flandrii na Warmię, gdzie był czynny w latach 1421—61. Odznaczał się wielką kulturą, wiedzą i zręcznością w działaniu. Był sekretarzem biskupim, kanonikiem Kolegiaty w Dobrym Mieście, archiprezbiterem w Lidzbarku, kanonikiem i kantorem w Fromborku. W r. 1457 był wybrany na biskupa, ale nie uzyskał zatwierdzenia papieskiego. *ZGAE* 3 s. 586—7.

[73] Zachował się tylko list Pawła biskupa z Kurlandii z 27 stycznia 1458 r. AK syg. A 18.

Littere d[omini] regis Polonie quibus suscepit Ecclesiam Varmiensem in suam protectionem
Copia de pace inter Vladislaum regem Polonie et + [Cruciferos] [74]
Copia concordie inter magistrum generalem + [Cruciferorum] et N[icolaum] episcopum Varmiensem
Littere acceptationis perpetue pacis per Capitulum Varmiense
Fasciculus litterarum Mathie regis Ungarie et N[icolai] episcopi Varmiensis [75]
Copia litterarum administrationis Ecclesie Varmiensis pro Vincentio Kelbas [76]
Scedula petitionis episcopi ad regem Polonie
Copia mandati ad submittendum Ecclesiam protectioni Cazimiri re[gis] Pol[onie] [77]

L

Instrumentum super argento per quondam Hinricum episcopum relicto [78]
Instrumentum de argento Ecclesie ad usum episcopi per Capitulum marce CCCVI
Copia litterarum Elbing super mutuo per Capitulum facto
De argento in Livonia impignoranto (sic) [p]
Littere super mutuo per Paulum episcopum Curoniensem facto [79]
Rescriptum Sixti IIII contra detinentes iura et possessiones Ecclesie [80]
Item rescriptum Inno[centii] VIII in simili causa
Rescriptum contra Sanderum de Vuszen [81]
Littere Benedicti commissarii Sigismundi imperatoris contra + [Cruciferos] de restitutione ablatorum [82]

[p] Powinno być *impignorante*.

[74] Pokój króla Władysława Jagiełły z Krzyżakami w r. 1411. AK syg. V 8.

[75] Maciej Korwin król węgierski (1458—90). Mikołaj Tungen biskup warmiński (1467—89). Korespondencja z lat 1476—7, AK syg. A 11 i S 30.

[76] Dokumenty z r. 1471, AK syg. K 3. Wincenty Kiełbasa biskup chełmiński był w r. 1467 mianowany biskupem warmińskim przez króla Kazimierza Jagiellończyka. Nominacji tej nie uznała Kapituła Warmińska i nie zatwierdził jej papież Paweł II.

[77] Kazimierz Jagiellończyk król polski (1447—92) na mocy pokoju toruńskiego w r. 1466 wcielił Warmię do Polski i Diecezję Warmińską podporządkował swojej władzy.

[78] *Hinricus* = Henryk IV Vogelsang biskup warmiński (1401—15). Dokument z 3 maja 1415 r. AK syg. J 19. CDW III nr 497.

[79] Paweł biskup kurlandzki był wybrany biskupem z początkiem stycznia 1458 r. Istnieją 3 kopie tego dokumentu z 17 lipca 1461 r. AK syg. C 20. Por. ZGAE 1 (1860) s. 136.

[80] Papież Sykstus IV (1471—84) wydał reskrpyt 12 lutego 1483 r. AK syg. B 21.

[81] Reskrypt Innocentego VIII z 5 kwietnia 1488 r. AK syg. C 98. Sander z Osetnika był rycerzem i należał do dworu opata w Oliwie, ale gwałcił dobra Kapituły Warmińskiej. Reskrypt był adresowany do opata.

[82] Dokument z 13 listopada 1412 r. CDW III nr 478. Por. Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum, t. III Varsaviae 1935 s. 217. Zygmunt Luksemburczyk był cesarzem w latach 1410—37. Jego komisarzem był Benedykt de Macra, rycerz, magister i doktor obojga praw.

Instrumentum de bonis episcopi per + [Cruciferos] in Elbing confiscatis
Copia sententie arbitrarie per Sigismundum imp[eratorem] pro Hinrico episcopo Varmiensi
Mandatum eiusdem episcopi repetitionis possessionis Ecclesie sue et rerum ablatarum iuxta sententiam premissam
Ratio perceptorum per B[artholomeum] Libenwalt ab episcopo Curoniensi [83]

M

Processus contra Georgium de Schlinen et complices suos [84]
Concordia cum Gutcone et detentoribus castri Seeburg [85]
Littere regales ad Brau[n]sbergenses de villarum impignatione [q]
Mandatum Pauli episcopi pro subsidio super redemptione castri Seeburg [86]
Littere eiusdem ad quosdam plebanos de eodem
Copia litterarum ad commendatorem Brandeburgensem [r] de relictis bonis curatorum
Littere prepositi Gutstatensis quietantie quorumdam bonorum Capitulo Varmiensi per ipsum relictorum [87]

N

Bulla Pii II absolutionis a censuris Lige [88]
De indiciis Lige observandis
Littere missive in causa Lige
Littere absolutionis quorumdam canonicorum per Franciscum episcopum excommunicatorum [89]
Mandatum absolutionis pro Balthasaro Scaibot [90]

---

[q] Powinno być *impignoratione*.
[r] Powinno być *Brandenburgensem*.

[83] AK syg. A 15 oraz K 1/15, 16, 23, 26, 29, 30, 31, 33, 34 z r. 1461 — K 1/14, 17, 19, 25, 32 z r. 1462 — K 1/1, 11, 12, 18, 21, 22, 24, 35 koło r. 1465. Bartłomiej Libenwald w r. 1450 objął kanonię fromborską, a w latach 1461—9 był kantorem Kapituły. Podczas wojny 13-letniej był bardzo ruchliwy. Imieniem Kapituły udał się do biskupa kurlandzkiego Pawła po pożyczkę, którą zdołał uzyskać. *ZGAE* 1 s. 151, 3 s. 586—91.

[84] Por. AK syg. S 6 z 15 maja 1458, S 6a z 28 października 1459, S 6b, z 19 listopada 1460 i S 6c z 28 marca 1457 r. Georg Schlinen — Schliven = Jerzy Schlieben walczył przeciw Kapitule Warmińskiej podczas wojny 13-letniej. W r. 1455 zajął zamek w Olsztynie i więził tam 5 kanoników. W ich sprawie wymieniony poprzednio Libenwald posłował do Rzymu, gdzie uzyskał potępienie Schliebena. Por. *ZGAE* 3 s. 587—91.

[85] Dokument z 30 września 1461 r. AK syg. L 38. Nazwisko Gutcon nie zidentyfikowane.

[86] Biskup warmiński Paweł Legendorf (1458—67).

[87] *Gutstat* — Gutstadt = Dobre Miasto, gdzie istniała Kapituła Kolegiaty.

[88] Papież Pius II (1458—64) popierał Ligę antyturecką i karał wyłamujących się od jej zobowiązań.

[89] Dokument z 13 kwietnia 1430 r. AK syg. Q 5. CDW IV nr 311. Franciszek Kuhschmalz był biskupem warmińskim (1424—57).

[90] Dokument z 3 września 1496 r. AK syg. C 99. Baltazar ze Skajbot był wasalem Kapituły Warmińskiej. Za krzywdy materialne wyrządzone Kapitule i za obrazę popadł w cenzury kościelne. *ZGAE* 1, s. 151.

Copia missive Francisci episcopi ad magistrum generalem de contributo
Copia quondam Pauli Rosdorf + [Cruciferi] ad episcopum super contributo [91]
Littere provisionis Ecclesie parochialis in Resil de Oporow [92]
Pronuntiatio arbitrorum inter Ecclesiam et + [Cruciferos] [93]

O

Littere concordie inter Capitulum et scultetos [94]
Alie littere concordie in simili materia
Item alie littere in simili causa
Littere in causa Greussing [95]
Quietantie de solvendis expensis pro Capitulo
Littere sententie arbitrorum inter Petrum Polen et Andream Melczer cives in Allenstein [96]
Examinatio testium domus C[hristophori] de Delen [97]
In causa Philippi Greussing [98]
In causa Michel Bogener [99]
In causa III fratrum de Plauten iudicatorum [100]
In causa Tynappel [101]

P

Processus contra canonicos mediis prebendis prebendatos [102]
Martini pape V suppressio mediarum et minarum [s] prebendarum Ecclesie Varmiensis [103]
Consensus episcopi et Capituli super vicaria q[uondam] Otonis de Russen [104]

---

[s] Błąd ortograficzny, powinno być *minorum*.

[91] Paweł Russdorf był wielkim mistrzem Krzyżaków w latach 1424—35.
[92] *Resil* — Roessel = Reszel.
[93] Dokument z 28 lipca 1374 r. AK syg. Q 4.
[94] Dokument z czerwca 1441 r. AK syg. L 19.
[95] AK syg. A 2/1—10 z lat 1516—7, A 2/11—20 z lat 1517—9, A 2/21—30 z lat 1516—19. Filip Greussing był Krzyżakiem, który najeżdżał posiadłości kapitulne i napadał na poddanych Kapituły Warmińskiej. Na tym tle powstała obfita korespondencja z księciem Albrechtem.
[96] Dokument z 30 września 1440. AK syg. L 6.
[97] Dokument z 12 października 1507 r. AK syg. A 20. Krzysztof Delen = Delau był bratem kanonika Jerzego Delau. W latach 1507—8 był burgrabią Olsztyna. Por. *ZGAE* 3 s. 597.
[98] AK syg. A 25/5—6 z dnia 19 czerwca 1510 r.
[99] AK syg. A 25, dokumenty z lat 1510—11. Są to sprawy sądowe w Elblągu. Michał Bogener był też zwany Fröhlich i częściej występuje pod tym nazwiskiem.
[100] Dokument z 6 lipca 1517 r. AK syg. J 25. *Plauten* = Pluty, pow. Braniewo.
[101] AK syg. T 3. Pod tą sygnaturą istnieją 23 pisma z lat 1510—17, a ostatnie nosi datę 24 lutego 1517 r. Tynappel był poddanym krzyżackim i powodował liczne konflikty z Kapitułą Warmińską.
[102] Dokument z 2 stycznia 1412 r. AK syg. L 21. CDW III nr 470.
[103] Marcin V był papieżem w latach 1417—31.
[104] Dokument z 9 listopada 1347 r. AK syg. C 88. Otto Russen był kanonikiem Kapituły Warmińskiej w latach 1344—84. Ufundował wikariat przy katedrze w Fromborku.

Copia fundationis II vicariarum in Ecclesia Varmiensi super Degeten et Vangaiten [105]
Fundatio vicarie XI millium Virginum [106]
Littere reversales Antonitarum super donatione [107]
Littere fundationis III vicariarum in Ecclesia Varmiensi [t] [108]
Impignoratio mansorum IIII in Vusen pro vicaria q[uondam] Martini Achtesnicht [109]
Confirmatio testium Hinrici prepositi super vicaria prepositure Ecclesie Varmiensis [110]
Instrumentum quietantie IX florenorum pro communitate vicariorum in XLhuben [Vierzighuben] et Hinrichsdorf [111]

Q

Fundatio elemosine in Ecclesia Varmiensi
Instrumentum donationis pauperibus
Super excrescentia mansorum Iʒ in Rabusen [112]
Recognitio marce I an[nui] census pro vicaria
In causa pro vicaria s[ancti] Venceslai
Littere venditionis census marcarum XI in Elditen [113]

R

Fundatio vicarie in Melsac [114]
Item alia fundatio vicarie ibidem [115]
Fundatio vicarie apud s[anctum] Georgium ibidem [116]
Repertorium dotis Allenstein
Repertorium dotis Santoppen

---

[t] Po tym dokumencie następuje zapis: *Littere venditionis annui census in Elditen*. Zapis ten został przekreślony i powtórzony pod literą Q.

[105] Dokument z 7 października 1366 r. AK syg. C 56. CDW II nr 404. *Degeten — Diwitten* = Dywity, pow. Olsztyn. *Vangaiten* — Wengaithen = Węgajty, pow. Olsztyn.

[106] Dokument z 5 kwietnia 1496 r. AK syg. F 10. Był to wikariat ołtarza św. Urszuli i 11 tysięcy jej Towarzyszek, razem z nią umęczonych.

[107] Dokument z 17 maja 1503 r. AK syg. L 18. Antonici byli zakonem, któremu oddany był w opiekę szpital w Fromborku.

[108] Dokument z 11 lipca 1355 r. AK syg. L 25. CDW II nr 224.

[109] Dokument — testament z 4 marca 1504 r. AK syg. T 23. Marcin Achtsnicht był kanonikiem Kapituły Katedralnej we Fromborku w latach 1479—1502. W testamencie ufundował wikariat w Osetniku. Por. *ZGAE* 8 (1884) s. 518.

[110] Henryk był w r. 1278 prepozytem Kapituły Warmińskiej. Zmarł koło r. 1318. Ufundował wikariat przy ołtarzu prepozyta w katedrze fromborskiej.

[111] *Vierzighuben* = Włóczyska, pow. Braniewo, *Hinrichsdorf* — Heinrichsdorf = Jędrychowo, pow. Braniewo.

[112] Dokument z 29 grudnia 1354 r. AK syg. P 50. CDW II nr 216. *Rabusen* — Rawusen = Robuzy, pow. Braniewo.

[113] Dokument z dnia 8 listopada 1429 r. CDW IV nr 294. *Elditen* — Elditten = Ełdyty Wielkie, pow. Lidzbark.

[114] Dokument z dnia 17 kwietnia 1422 r. CDW III nr 585. *Melsac* — Mehlsack = Pieniężno, pow. Braniewo.

[115] Dokument z dnia 12 maja 1375 r. AK syg. F 23. CDW II nr 509.

[116] Dokument z dnia 25 lipca 1359 r. AK syg. F 18. CDW II nr 286.

2. FOTOKOPIA

Y.9.

Inuentarium litterarum et iurium in erario
Castri Allenstein anno domini MDXX°

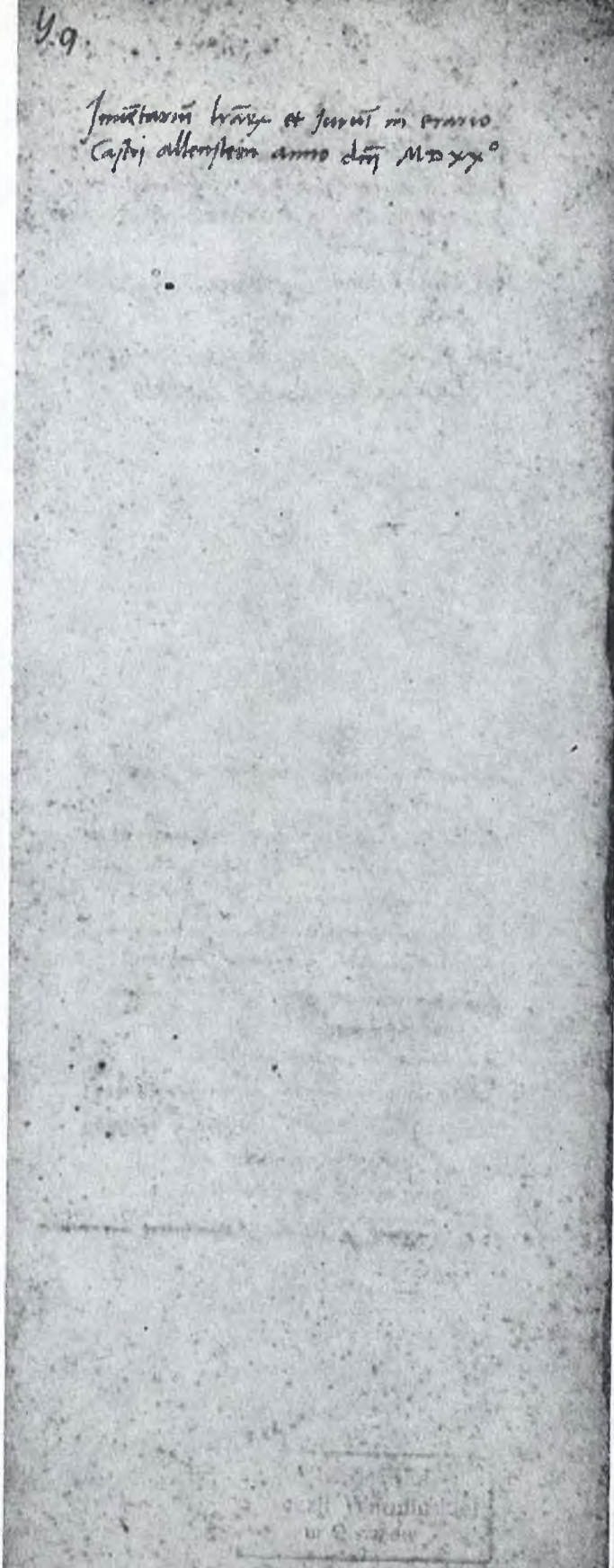

A

- Bulle ij Inno vj sup limitib terrarum pruss
- Bulle ij aureae Caroli iiij sup limitationem terrarum prussie et confirmationem privilegii ecclesie Varmien
- Lre eiusdem Caroli sup innovationem privilegiorum ecclesie Varmien
- Lre Anselmi primi Epi Varmien fundationem ecclesie et diocesum divisione

B

- Limitatio diocesis Varmien et Sambien sigillis iiij
- Concordia inter ecclesiam Varmien et ✝ sup confinibus latina sigillis viij
- Alia concordia vulgaris sigill vj
- Bulla Gregorij xj commissionis ad archiepm pragen in causa limitum
- Lre Archiepi pragen ad pleb in elbingk ad recipiendum testes
- promitatio arbitrorum
- Copia divisionem limitum in forma libri
- Lre missive Magri gnolis sup limitib cum districtu osterode
- Lre bine excise sup eodem
- ~~Lre Regis Francie donationem [illegible]~~

C

- Lre donatiōn ville Santoppn p fabrica ecclie Varmien
- Jura fabrice eiusdem
- Bulle vij indulgentiarum p eadē ecclia
- Lre translationis Capitis S Georgij ex heilsberg ad ecclam Varmien
- Lre observatie chori in eadē ecclia
- Lre Regis francie donatiōn [illegible]

D

- Donatio Tolkemit cū suo districtu pro ecclia Varmien et cū piscaturis
- Donatio Tolkemit Capte p Epum fab
- privilegiū bonorum [illegible] Scharfenstein Reberg et molēdini haselau
- Recognitio d G de baisen sup solutiōn eorundē bonorum
- Lre consensus d Sigf regis exeptiōn ville Claudendorf
- Consensus exeptionis districtus Tolkemit
- Lre consensus ut auctē aplica ville Crebisdorf et Corsau possit ppetuo applicari monasterio S brigitte in Gdano

sic dan [illegible] S brigitte

- Inscriptio Conradswalt [illegible]
- Impignoratio Schinebache
- Cons exemp Conradswalt Sciōni rabenwalt
- Cons exep Conradswalt d Epo Luce
- Cons exep ville Maybony

E

- Lre d Sigismundi regis pol. consensus exemptionis ad Stum villas
- Instrm sup quibusdam villis i confirmatis aplica indebite notatis
- Instrm emptionis arci ante castrum allenstein et ducorum horreorum
- Instrm emptionis census taberne a Scult in nova Cukendorf
- Emptionis curie quedilig
- Lre Capli sup pte prati contati rosingarten
- privilegii ville Glauden
- privilegium ville Gabelen
- privil ville pilgrimsdorf
- privil curie bebir
- privil molendi bornitten
- Sua sup piscatura ibm in lacu molend
- Sua sup silua birckpusch con Varmien
- Emptionis curie Caliberg
- ~~Lre exemptionis nre xij le i villa baisen~~
- Jura et copia posorten
- Impetitio census retardati in molend Caldenflis
- Lre ~~ung~~ recognitionis in alenstein sup
- Lre devolutionis eiusdem molend ad Capitulum

F

- Lre exemptionis mr xij le in villa
  - baisen pro officio horarum d nre
- Donatio ville padelochen
- Confirmatio eiusdem per consilium basiliensem
- Copie iij Sue super villa padelochen
- Lre emptionis mansi viij in bonis
  - penthuen districtus allenstein
- privilegium ville voitsdorf
- Lre emptionis eiusdem et alia simul
- Copia privile. Sandecaim
- Lre venditionis mansorum in vasen per horis. dn

G

- privilegia ville wussen
- Copia emptionis mansi viij ibidem
- Sua contra fabianum occasionem cesse ibidem
- Instrum Sue contra eundem super molend.
- Impignoratio mansi iiij ibidem per fa. tollee
- privile ville scaibot
- Lre solutionis eiusdem
- ~~[illegible]~~ Lre emptionis curie scaibot
- Lre solutionis eiusdem
- Copia venditionis mansi in engelswalt
  - pro q. Christanno tapiau
- Contractus bonorum in daretin
- Lre venditionis mansi et molendini
  - in schoufsberg
- Liber anniversariorum
- Testamenta diuersa

H

- Confirmatio bonifacij pp quorundam statutorum
- Commissio pp Epo Varmien de custodiat et alijs distributionem pro corpore pbri
- Item confirmatio de custod distribuend
- Depositio testis de distributione que in causa ecclie vel Capli absentis dantur
- Lre dni fab. Epi de proventus tollamus distribuendis
- bulla corrupta sup triennali studio canonum
- De curia canonicali sive Epali apud ecclesiam Varmien concordia Epi et Capli
- Concordia Epi et Capli de electione canonum et alijs rebus
- Copia Laudi inter Epm et Capltm
- De prima voce de pp

I

- Erectio archidiaconatus
- Confirmatio innocentij viij electionis quod Luce Epi
- Copia resignationis epatus eidem facte
- Lre Regis Sigismundi concordie sup electione eporum
- Articuli iurati in electione de fab. Epi
- Acta circa electionem eiusdem
- Lre Capli ad pp et cetum Card de electione q Arnoldi Venrade
- Lre Eporum Rigen Curonien Sambien et Pomezanien sup eod

K

· Lre regis polonie testimoniales p Epo
· Lre testimoniales Magnidum lituanie
· Lre d regis polonie quibus suscipit
ecclesiam varmien in suam ptcti
· Copia de pace inter Vladislaum
regem polonie et ✝
· Copia concordie inter magistrum ge-
neralem ✝ et N Epm var.
· Lre acceptationis perpetue pacis
p Cplm varmien
· fasciculus lrarum Mathie regis
ungarie et N Epi var.
· Copia lrarum administrationis eccle
varmien p Vincentio Kelbas
· Scedula petitionis Epi ad regem pol
· Copia mandati ad submittendum
ecclesiam protectioni Cazimiri ... po

L

Instrum sup argento p quondam
hinricum epm relicto
Instrum de argento ecclie ad usum
Epi p Capitulum mr cccvj
Copia litterarum Elbing sup mutuo
p Capitulum facto
De argento in Livonia impignorato
Lre sup mutuo p paulum Epm
curomen facto
Rescriptum sixti iiij contra de-
tinentes iura et possessiones ecclie
Item rescriptum Innocentii viij in simili ca
Rescriptum contra Sanderum de Vusen
Lre benedicti commissarii Sigismundi
Imp. con. + de restitutione ablatorum
Instrum de bonis Epi p + in elbing
confiscatis
Copia sue arbitrarie p Sigis-
mundum Imp pro hinrico Epo
varmien
Mandatum eiusdem Epi repetitionis
possessionis ecclie sue et rerum
ablatarum iuxta suam premissam
Ratio perceptorum p b Libenwalt
ab Epo Curomen

M

· processus cum Georgium de Schlinen
et complices suos
· Concordia cum gutcone et detentoribus
Castri Seeburg
· Lre regales ad Bransbergen de villarum
impignationem
· Mandatum pauli Epi pro subsidio
super redemptione castri Seeburg
· Lre eiusdem ad quosdam plebanos de eadem
· Copia lrarum ad commendatorem
brandeburgen de relictis bonis curatorum
· Lre ppti gutstatum quietam quorundam
bonorum Capto Var per ipsum relictis

N

· bulla pij ij absolutis a censuris lige
· De iudicijs lige observandis
· Lre missive in causa lige
· Lre absolutionis quorundam cum per
franciscum Epum excommunicatorum
· Mandatum absolutionis probatum Scribot
· Copia missive francisci Epi ad magistrum
generalem de contributo
· Copia quedam pauli rosdorf + ad Epum
super contributo
· Lre provisionis ecclie parrochialis in resel de operon
· pronunciatio arbitrij inter ecclesiam et +

O

- Lre concordie inter Capitulum et Scultetos
- Alie lre concordie in simili materia
- Item alie lre in simili causa
- Lre in causa Greussing
- Quietacio de solvendis expensis pro capitulo
- Lre sue arbitrii inter petrum polen et andream mulzer cives in Allenstein
- Examinatio testis domus C. de Delen
- In causa philippi greussing
- In causa Michel bogener
- In causa iij fratrum de plantin indicatorum
- In causa Tynappel

P

- Processus contra canonicos medijs prebendis prebendatos
- Martini pp v suppressio mediarum et minorum prebendarum ecclesie var.
- Consensus Epi et Capituli super vicis q Oconis de russen
- Copia fundacionis ij vicis in ecclesia var super degetin et vangartin
- Fundatio vicis xj mill virginum
- Lre reversales Antonius super donacionem
- Lre fundacionis iij vicis in ecclesia var
- ~~Lre venditionis [illegible] Eldeten~~
- Impignoratio mansi iiij in [illegible] pro vicis q Martini [illegible]
- Confirmatio testis [illegible] pp super vicis pp[illegible] ecclesie var
- Instrumentum quitancie ix fl pro [illegible] vicis in [illegible] et [illegible]

Q

- fundatio [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

R

- fundatio [illegible]
- [illegible]
- fundatio [illegible]
- Reperitorium [illegible]
- Reperium [illegible]

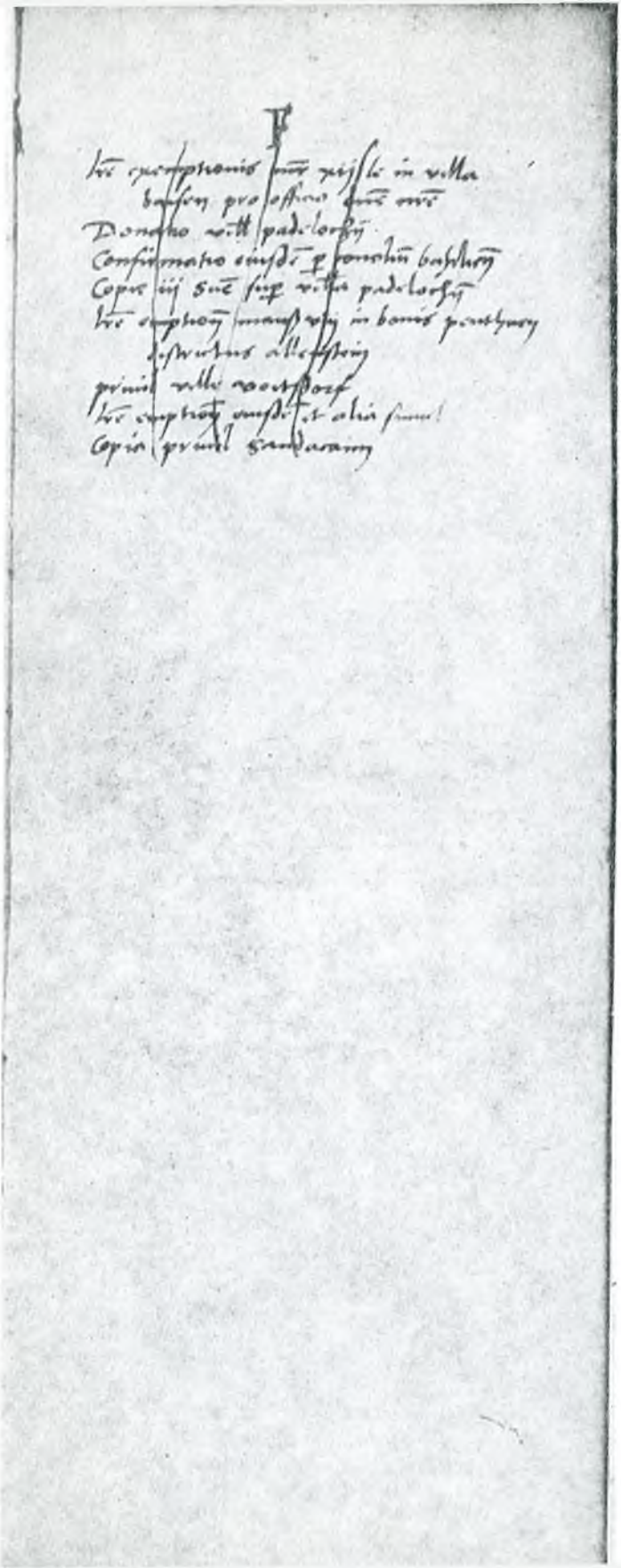

3. TŁUMACZENIE

INWENTARZ DOKUMENTÓW W SKARBCU NA ZAMKU W OLSZTYNIE ROKU PAŃSKIEGO 1520

A

Dwie bulle Innocentego VI dotyczące granic Ziem Pruskich.
Dwie bulle złote Karola IV w sprawie wytyczenia granic Ziem Pruskich i zatwierdzenia przywilejów Diecezji Warmińskiej.
List tegoż Karola dotyczący odnowienia przywilejów Diecezji Warmińskiej.
List Anzelma pierwszego biskupa warmińskiego, dotyczący założenia Diecezji i podziału diecezji.

B

Wytyczenie granic Diecezji Warmińskiej i Sambijskiej z 4 pieczęciami.
Ugoda między Diecezją Warmińską a Krzyżakami, dotycząca terenów granicznych, w języku łacińskim, z 8 pieczęciami.
Inna ugoda w języku krajowym, z 6 pieczęciami.
Bulla Grzegorza XI, zawierająca zlecenie dla arcybiskupa praskiego w sprawie granic.
List arcybiskupa praskiego do proboszcza w Elblągu w sprawie powołania świadków.
Wypowiedź sędziów polubownych.
Odpis podziału granic w formie książki.
List wielkiego mistrza, powiadamiający o granicach z obwodem Ostródy.
Dwa pisma wycięte o tym samym.

C

Pismo o darowiźnie wsi Sątopy na fundusz budowy Katedry Warmińskiej.
Prawa tegoż funduszu na budowę.
7 bulli dotyczących odpustów dla tejże Katedry.
Pismo o przeniesieniu głowy świętego Jerzego z Lidzbarka do Katedry Warmińskiej.
Pismo o przestrzeganiu chóru w tejże Katedrze.
Pismo króla Francji o darowaniu drzewa Krzyża św.

D

Darowizna Tolkmicka z jego obwodem i prawami rybołówstwa dla Diecezji Warmińskiej.
Darowanie Tolkmicka Kapitule przez biskupa Fabiana.
Przywilej dóbr Kadyny, Ostry Kamień, Pagórki i młyna Zajączkowo.
Oświadczenie pana Jerzego Bażyńskiego o zapłaceniu za też same dobra.
Pismo zgody króla Jegomości Zygmunta na wykup wsi Clausdorf.

Zgoda na egzempcję obwodu Tolkmicka.
Pismo o zezwoleniu, aby wsie Rukławki i Karszewo mogły być powagą apostolską nadane wiecznie klasztorowi świętej Brygidy w Gdańsku.
Zapis Chojnowa itd.
Oddanie w zastaw Połapina.
Zgoda na wykup Chojnowa dla Szymona Rabenwalda.
Zgoda na wykup Chojnowa dla księdza biskupa Łukasza.
Zgoda na wykup wsi Majewo.

E

List króla Polski Jegomości Zygmunta dotyczący zgody na wykup Sztumu.
Dokument notarialny dotyczący niektórych wsi niewłaściwie nazwanych w zatwierdzeniu apostolskim.
Dokument notarialny kupna placu przed zamkiem w Olsztynie i dwóch stodół.
Dokument notarialny kupna czynszu z karczmy od sołtysa w Nowym Kawkowie.
Dokument notarialny kupna dworu w Silicach.
Pismo Kapituły dotyczące części łąki gminy Różaniec.
Przywilej dotyczący wsi Glądy.
Przywilej dotyczący wsi Gabelen.
Przywilej dotyczący wsi Pielgrzymowo.
Przywilej dotyczący dworu Bebir.
Przywilej dotyczący młyna w Bornitach.
Wyrok w sprawie rybołówstwa tamże, w stawie młyna.
Wyrok w sprawie lasu Birckpusch przeciw mieszkańcom Fromborka.
Dokument notarialny kupna dworu Caleberg.
Prawa Pozort i ich kopia.
Żądanie czynszu zaległego z młyna w Żórawnie.
Pismo z oświadczeniem dotyczącym tego samego w Olsztynie.
Pismo o przejściu tegoż młyna do Kapituły.

F

Pismo o wykupie 12 grzywien lekkich we wsi Bażyny na oficjum godzin o Matce Boskiej.
Darowizna wsi Podlechy.
Zatwierdzenie tejże przez Sobór Bazylejski.
3 kopie orzeczenia w sprawie wsi Podlechy.
Pismo o kupnie 8 łanów w dobrach Pajtuny obwodu olsztyńskiego.
Przywilej dotyczący wsi Wójtowo.
Pismo kupna tejże i inne podobne.

Kopia przywileju dotyczącego Sądkowa.
Pismo sprzedaży łanów w Osetniku na oficjum godzin o Matce Bożej.

G

Przywileje dotyczące wsi Osetnik.
Kopia kupna 8 łanów tamże.
Wyrok przeciw Fabianowi z powodu czynszu tamże.
Dokument notarialny wyroku przeciw temu samemu w sprawie młyna.
Oddanie w zastaw 4 łanów tamże przez Fabiana Tolke.
Przywilej dotyczący wsi Skajboty.
Pismo stwierdzające zapłatę za tęże.
Pismo kupna dworu Skajboty.
Pismo stwierdzające zapłatę za tenże.
Kopia sprzedaży łanów w Sawitach na rzecz śp. Chrystiana Tapiau.
Kontrakt dóbr w Dorotowie.
Pismo o sprzedaży łanów i młyna w Baranówce.
Księga anniwersarzy.
Różne testamenty.

H

Zatwierdzenie niektórych statutów przez papieża Bonifacego.
Komisja papieska dla biskupa warmińskiego w sprawie dochodów z kustodii i innych dystrybucji oprócz całości uposażenia z prebend.
Również zatwierdzenie w sprawie rozdzielania dochodów z kustodii.
Zeznanie świadków o dystrybucji dawanej nieobecnym w sprawie Katedry lub Kapituły.
Pismo księdza biskupa Fabiana o rozdzielaniu dochodów z Tolkmicka.
Bulla zniszczona w sprawie trzyletniego studium kanoników.
O kurii kanonickiej czy biskupiej przy Katedrze Warmińskiej według ugody biskupa i Kapituły.
Ugoda biskupa i Kapituły w sprawie wyboru kanoników i innych rzeczy.
Kopia umowy między biskupem i Kapitułą.
O pierwszym głosie księdza prepozyta.

I

Erekcja archidiakonatu.
Zatwierdzenie przez Innocentego VIII wyboru śp. biskupa Łukasza.
Kopia rezygnacji z biskupstwa uczynionej na jego rzecz.
List króla Zygmunta o zgodzie w sprawie wyboru biskupów.
Artykuły zaprzysiężone przy wyborze księdza biskupa Fabiana.

Akta dotyczące wyboru tegoż.
List Kapituły do papieża i kolegium kardynałów o wyborze śp. Arnolda Venrade.
List biskupów ryskiego, kurlandzkiego, sambijskiego i pomezańskiego w tej samej sprawie.

K

Pismo poświadczeniowe króla Polski dla biskupa.
Pismo poświadczeniowe wielkiego księcia Litwy.
Pismo, którym król Polski wziął pod swoją opiekę Diecezję Warmińską.
Kopia pisma o pokoju między Władysławem królem Polski a Krzyżakami.
Kopia pisma o ugodzie między wielkim mistrzem krzyżackim a Mikołajem biskupem warmińskim.
Pismo o przyjęciu wieczystego pokoju przez Kapitułę Warmińską.
Fascykuł listów Macieja króla Węgier i Mikołaja biskupa warmińskiego.
Kopia pisma dotyczącego administracji Diecezji Warmińskiej dla Wincentego Kiełbasy.
Kartka z prośbą biskupa do króla Polski.
Kopia zlecenia poddania Diecezji pod opiekę Kazimierza króla Polski.

L

Dokument notarialny w sprawie srebra pozostawionego przez śp. biskupa Henryka.
Dokument notarialny dotyczący srebra katedralnego o wartości 306 grzywien do użytku biskupa za pośrednictwem Kapituły.
Kopia pisma Elbląga w sprawie pożyczki zaciągniętej przez Kapitułę.
O srebrze oddanym w zastaw w Inflantach.
Pismo w sprawie pożyczki udzielonej przez Pawła biskupa kurlandzkiego.
Reskrypt Sykstusa IV przeciw dzierżącym prawa i posiadłości kościelne.
Również reskrypt Innocentego VIII w podobnej sprawie.
Reskrypt przeciw Sanderowi z Osetnika.
List Benedykta, komisarza cesarza Zygmunta, przeciw Krzyżakom o zwrocie rzeczy zabranych.
Dokument notarialny o dobrach biskupa, skonfiskowanych przez Krzyżaków w Elblągu.
Kopia wyroku rozjemczego cesarza Zygmunta na rzecz Henryka biskupa warmińskiego.
Zlecenie tegoż biskupa żądania zwrotu posiadłości jego Diecezji i rzeczy zabranych, według wyroku wyżej wspomnianego.
Wykaz tego, co Bartłomiej Libenwald otrzymał od biskupa kurlandzkiego.

M

Postępowanie przeciw Jerzemu von Schlieben i jego wspólnikom.
Ugoda z Gutkonem i dzierżycielami zamku w Jezioranach.
List królewski do mieszkańców Braniewa w sprawie zastawu wsi.
Zlecenie biskupa Pawła w sprawie zasiłku na wykupienie zamku w Jezioranach.
List tegoż do niektórych proboszczów w tej samej sprawie.
Kopia listu do komtura brandenburskiego w sprawie dóbr opuszczonych przez proboszczów.
List prepozyta w Dobrym Mieście z pokwitowaniem niektórych dóbr, pozostawionych przez niego dla Kapituły Warmińskiej.

N

Bulla Piusa II ze zwolnieniem od cenzur Ligi.
O przestrzeganiu wskazań Ligi.
Pismo w sprawie Ligi.
Pismo o rozgrzeszeniu niektórych kanoników, ekskomunikowanych przez biskupa Franciszka.
Zlecenie rozgrzeszenia Baltazara ze Skajbot.
Kopia pisma biskupa Franciszka do wielkiego mistrza w sprawie kontrybucji.
Kopia listu śp. Pawła Russdorfa Krzyżaka do biskupa w sprawie kontrybucji.
Pismo nadania kościoła parafialnego w Reszlu Oporowskiemu.
Oświadczenie sędziów rozjemczych pomiędzy Kościołem a Krzyżakami.

O

Pismo o ugodzie między Kapitułą i sołtysami.
Inne pismo o ugodzie w podobnej materii.
Również inne pismo w podobnej sprawie.
Pismo w sprawie Greussinga.
Pokwitowanie pokrycia wydatków dla Kapituły.
Pismo z orzeczeniem sędziów rozjemczych między Piotrem Polenem i Andrzejem Melczerem, mieszkańcami Olsztyna.
Przesłuchanie świadków w sprawie domu Krzysztofa von Delau.
W sprawie Filipa Greussinga.
W sprawie Michała Bogenera.
W sprawie sądzonych 3 braci z Plut.
W sprawie Tynappla.

P

Postępowanie przeciw kanonikom posiadającym prebendy średnie.
Zniesienie średnich i mniejszych prebend Katedry Warmińskiej przez papieża Marcina V.
Zgoda biskupa i Kapituły dotycząca wikariatu śp. Ottona von Russena.
Kopia fundacji 2 wikariatów w Katedrze Warmińskiej, w miejscowościach Dywity i Węgajty.
Fundacja wikariatu św. Urszuli i 11 tysięcy Dziewic.
Pismo wzajemne Antonitów dotyczące darowizny.
Pismo o fundacji 3 wikariatów w Katedrze Warmińskiej.
Oddanie w zastaw 4 łanów w Osetniku dla wikariatu śp. Marcina Achtsnichta.
Potwierdzenie świadków prepozyta Henryka, dotyczące wikariatu prepozytury Katedry Warmińskiej.
Dokument notarialny pokwitowania 9 florenów we Włóczyskach i Jędrychowie dla zespołu wikariuszy.

Q

Fundacja jałmużny w Katedrze Warmińskiej.
Dokument notarialny darowizny dla ubogich.
W sprawie kawałków jednego i pół łanów w Robuzach.
Oświadczenie 1 grzywny rocznego czynszu dla wikariatu.
W sprawie placu dla wikariatu świętego Wacława.
Pismo o sprzedaży czynszu 11 grzywien w Ełdytach Wielkich.

R

Fundacja wikariatu w Pieniężnie.
Również inna fundacja wikariatu tamże.
Fundacja wikariatu u świętego Jerzego tamże.
Wykaz uposażenia Olsztyna.
Wykaz uposażenia Sątop.

EINE UNBEKANNTE EIGENHÄNDIGE HANDSCHRIFT VON MIKOŁAJ KOPERNIK

ZUSAMMENFASSUNG

Im Archiv der Diözese Warmia (Ermland) in Olsztyn befindet sich eine Handschrift, signiert *Arch. Kap.* Y 9, die das Inventar der im Jahre 1520, vorhandenen Urkunden des Fromborker Archivs enthält, die in der Schatzkammer des Schlosses Olsztyn hinterlegt wurden. Diese Handschrift ist ein bis heute unbekanntes Autograph von Mikołaj Kopernik.

Wie war es möglich, dass dieses Autograph so lange unbekannt geblieben ist? Anscheinend hat kein Kopernikforscher sich damit eingehender beschäftigt. Bei der Durchsicht des Katalogs des Kapitelsarchivs hat niemand geahnt, dass das Inventar ein Werk von Kopernik ist. Auch hat sich niemand mit seiner Bearbeitung befasst, und in der Fachliteratur ist es kaum erwähnt. Dazu hat wohl die unter den Archivaren von Frombork verbreitete, irrtümliche Annahme beigetragen, dass der Verfasser dieser und anderer Kapitelsinventare Tideman Gise gewesen sei.

Vor der Besprechung dieses archivalischen Fundes müssen wir uns mit der Entwicklung der Urkundeninventarisierung im Archiv des Kapitels von Warmia vertraut machen.

Das erste uns bekannte Urkundenregister des Domkapitels in Frombork stammt aus der Hälfte des 15. Jahrhunderts und trägt den Titel: *Regestrum privilegiorum et litterarum notabilium Capituli Warmiensis.* Aus diesem Titel geht hervor, dass es sich hier nicht um das vollständige Inhaltsregister des Kapitelsarchivs, sondern nur um „herausragende", also wertvollere und wichtigere Urkunden handelt, die als „Schatzarchiv" bezeichnet werden. Das Register enthält 34 Urkunden, die auf der linken Seite mit arabischen Ziffern bezeichnet sind. Es handelt sich also um ein Ziffern- oder Nummernsystem, was besonders interessant ist, da wir in dieser Zeit in den Inventaren selten Ziffernzeichen, und dazu arabischen, begegnen. Auf die gleiche Art wurde auch die Kopie dieses Registers verfertigt. Anfangs wurden die Urkunden nicht systematisch zusammengestellt, aber in dem Schlussteil von Nr. 25 bis Nr. 30 und von Nr. 31 bis Nr. 35 begegnen wir zwei Sachgruppen: Vikariatsstiftungen und Währungsangelegenheiten.

Das nächste Inventar, etliche zehn Jahre später hergestellt, umfasst 38 Urkunden, grösstenteils andere als das erste. Es hat keinen Titel und keine Urkundensignaturen. Die Signaturen wurden vielleicht wegen der eiligen Herstellung des Inventars weggelassen. Oder waren die Urkunden nur für spezielle Verwaltungszwecke bestimmt? Am Anfang sind es kaiserliche, königliche, päpstliche und bischöfliche Urkunden, nicht immer konsequent zusammengestellt. Dann überwiegen lose zusammenhängende Vermögensangelegenheiten. Wenigstens in dem ersten Teil sehen wir zweifellos eine logische Probe eines Systems, obwohl das graphisch nicht weiter bezeichnet wurde. Charakteristisch ist bei den 16 Urkunden der kleine Buchstabe *d* ohne Punkt auf dem linken Rand, was wahrscheinlich *decretum* bedeutet.

Am Schluss finden wir die Bemerkung, dass die Urkunden in einer besonderen Holzkiste für Diplome untergebracht waren.

Das dritte Inventar aus dem Jahre 1502 trägt die Überschrift: *Inventarius[s] jurium et monumentorum Ecclesie Warmiensis factus in loco capitulari anno MCCCCCII VII Marcii de pro tunc repertis ibidem.* Die Bezeichnung *monumentorum* liess wieder die Annahme zu, dass es sich um erlesene und für wichtig

befundene Urkunden, 32 an der Zahl, handelt. Ausserdem geht aus dem Titel hervor, wann und wo das Inventar aufgenommen wurde. Ferner finden wir hier einen sehr wichtigen Vermerk: wenn nicht das ganze Kapitelsarchiv, dann war wenigstens das Schatzarchiv im Kapitelssaal über der Sakristei des Domes in Frombork untergebracht.

Die Anlage dieses Inventars beweist, dass der Verfasser eine formelle Klassifikation der Urkunden angewandt hat, und zwar in alphabetischer Reihenfolge, zuerst Bullen, dann Briefe. Die ersten 10 Urkunden sind päpstliche Bullen, darauf folgen 19 Briefe. Unter den Briefen befinden sich 3 andere Urkunden, und zwar zwei notarielle Dokumente und die Urkunde einer beiderseitigen Vereinbarung. Das Einreihen dieser Urkunden unter die Briefe war vielleicht zufällig-vielleicht aber hat sie der Verfasser der Form nach als Briefe angesehen. Diese Angelegenheit müsste auf Grund anderer Beispiele überprüft werden.

Dieses Inventar übermittelt uns noch eine andere, interessante Nachricht. Unter den obenerwähnten Urkunden hat der Domherr und Administrator von Olsztyn Baltasar Stockfisch noch weitere 20 Urkunden eingetragen und mit den oben genannten, insgesamt 52 Stück, am 21. Oktober 1502 persönlich übernommen und sie auf Anordnung des Kapitels nach Olsztyn übergeführt, wo sie in der Schlosschatzkammer untergebracht wurden. Seit dieser Zeit war das „Schatzarchiv" lange Jahre im Schloss von Olsztyn untergebracht. Das Schloss von Olsztyn galt neben dem Schloss von Lidzbark als die mächtigste Burg von Warmia.

In Olsztyn hat Stockfisch die Einordnung der päpstlichen Bullen beibehalten, hat aber teilweise die Einordnug der anderen Urkunden geändert. Die Urkunden wurden in den Schubläden eines Schrankes in der Schatzkammer untergebracht. Heute ist der Schrank nicht mehr vorhanden — ein ähnlicher befindet sich aber noch im Archiv der Diözese Wrocław. Er ist 3,20 m lang, 1,86 m hoch und 0,94 m tief. Nach dem Öffnen der beiden Flügel werden die mit Buchstaben bezeichneten Schubladen sichtbar. Solch ein Schrank, der wahrscheinlich etwas kleiner war, befand sich auch im Schloss von Olsztyn, und in diesen Schrank hat Stockfisch die aus Frombork gebrachten Urkunden eingeordnet. Jede Urkunde bekam als Signatur den Buchstaben jener Schublade, in der sie untergebracht wurde. Auf diese Art entsprach die Archivsignatur der Aufbewahrungsstelle.

Zum vierten Mal hat man die Kapitelsurkunden, die in der Schatzkammer des Schlosses Olsztyn aufbewahrt waren, im Jahre 1508 inventarisiert. Diesmal ist das Inventar viel umfangreicher, es zählt schon 144 Urkunden. Es beginnt mit den Worten: *In nomine Domini nostri Ihesu Christi. Sequuntur omnia relicta bona in castro Allensteinensi anno MVCVIII currente per me Georgium de Delau cantorem et canonicum Warmiensem ac administratorem ad racionem pro festo Omnium Sanctorum transeuntem, anno officii mei VI et ultimo. Primo in erario: privilegia et alie littere iuxta ordinem alphabeti in modum sequentem.* Dieses Inventar wurde also von dem Domherrn und Kantor des Kapitels von Warmia, Georg Delau verfasst. Er war in den Jahren 1503—1508 Administrator des Kammeramts Olsztyn. Gegen Ende seiner amtlichen Tätigkeit, als er dem Kapitel einen Bericht über seine Tätigkeit erstatten musste, hat er ein Inventar der Urkunden, die sich in der Schatzkammer in Olsztyn befanden, angefertigt.

Interessant ist die Tatsache, dass die Zahl der Urkunden im Vergleich zu den früheren Inventaren viel grösser ist. Sicher wurde das durch die regere Tätigkeit und die Entwicklung der Kanzlei verursacht. Andererseits hat auch die unsichere politische Lage dazu beigetragen, dass man sicherheitshalber die Urkunden aus Frombork, der am meisten bedrohten Stadt von Warmia, nach dem stark befestigten

Olsztyn überführt hat. Die Bedrohung von Frombork war duch die Nachbarschaft von Braniewo, der grössten und reichsten Stadt von Warmia, bedingt. Jeder Angreifer hat nämlich versucht, zuerst diese Stadt zu besetzen.

Der Domherr Delau hat vermerkt, dass die Urkunden alphabetisch geordnet sind, was so zu verstehen ist, dass er sie nach der Reihe der alphabetisch geordneten Schubladen aufgeschrieben hat. Zuerst hat er jedoch die Urkunden, ohne Rücksicht auf ihre chronologische Folge, in die mit Buchstaben bezeichneten Schubladen eingeordnet. In dieser Methode sehen wir das Streben nach einem sachlichen System, das jedoch nicht konsequent und stellenweise nur formell durchgeführt wurde.

Dieses Inventar wurde später durch die Hände zwei verschiedener Personen ergänzt. Zuerst ist es die Handschrift von Tideman Gise, der 1510—1515 Administrator von Olsztyn war. Gleich nach dem Amtsantritt hat er auf den Seiten 5, 9 und 20 des Inventars 11 Urkunden eingetragen. Auf der ersten Seite hat er noch folgenden Titel angebracht: *Inventarium litterarum et iurium in erario Castri Allensteinensis.* Das war der Grund, weshalb man in den folgenden Jahrhunderten das ganze Inventar für das Werk Gises gehalten hat.

Für uns aber sind von besonderem Interesse die Eintragungen der anderen Hand: es ist nämlich die Handschrift von Mikołaj Kopernik. Er war Administrator des Kammeramts Olsztyn vom 8. November 1516 bis zum 8. November 1519, und wahrscheinlich hat er bald nach seinem Amtsantritt noch 31 Urkunden in das Inventar des Jahres 1508 eingetragen. Es handelt sich hier also um eigenhändige Eintragungen Kopernikś, die wir an einer anderen Stelle ausführlich besprechen werden.

Das Inventar vom Jahre 1508 enthält eine andere, besonders interessante Mitteilung. Als Kopernik am 8. November 1520 wiederholt zum Administrator von Olsztyn gewählt wurde, hat er bei der Übernahme der Schatzkammer alle Urkunden nachgeprüft. Bei dieser Gelegenheit hat er auf den linken Rändern des Inventars des Domherrn Delau kürzere oder längere waagerechte, senkrechte oder schiefe Striche angebracht. Auf der rechten Seite sehen wir waagerechte Linien und die Wörter *est* oder *sunt*. Diese Wörter bezeugen eine Revision des Schatzarchivs — die Striche, mit sicherer Hand ausgeführt, sind wohl Kanzleizeichen. Sie können entweder eine Dekretation oder eine Notiz Kopernikś als Dezernenten bedeuten, also eine Anweisung an den untergebenen Beamten, wie er mit den einzelnen Urkunden zu verfahren habe — oder die Probe einer neuen Systematisierung der Urkunden.

Infolge dieser Nachprüfung wurden 6 durch Delau eingetragene Urkunden gestrichen — wohl als nicht mehr in der Schatzkammer vorhandene. Weitere 4 von Delau eingetragene Urkunden, 4 von Kopernik eingetragene und 1 von Gise eingetragene, bekamen nicht den Vermerk *est*. Da sie aber fast alle in dem späteren Inventar zu finden sind, kann wohl nicht angenommen werden, dass sie nicht mehr vorhanden waren. Entweder war das ein Übersehen oder es handelte sich um eine vereinbarte Anweisung an die Kanzlei.

Das nächste, fünfte Inventar des Kapitelsarchivs, ist ein Autograph des Mikołaj Kopernik, und diese Handschrift ist das Thema unserer Abhandlung.

Nach dem Überfall des Deutschen Ordens auf Frombork am 23. Januar 1520, bei dem die äusseren Kurien vernichtet wurden, ist Kopernik nach Olsztyn umgezogen, wo er am 8. November desselben Jahres zum zweiten Male das Amt des Administrator angetreten hat. Da ein Überfall des Deutschen Ordens auf Olsztyn drohte, unternahm Kopernik, bekannt durch seine Energie, Gewissenhaftigkeit und

Genauigkeit, entsprechende Schritte, um die Verteidigungsmöglichkeit des Schlosses zu verbessern und die Kapitelschatzkammer zu sichern.

Wie schon oben erwähnt, hat Kopernik bereits am Anfang seiner Amtswaltung dem „Schatzarchiv" viel Sorge und Aufmerksamkeit gewidmet. Das Urkundeninventar vom Jahre 1508 konnte ihn nicht mehr zufriedenstellen, obwohl es in den folgenden Jahren ergänzt wurde. Es war für ihn zu ungenau. Obwohl durch andere Beschäftigungen äusserst in Anspruch genommen, beschloss Kopernik ein neues Inventar aufzunehmen, wozu ihn übrigens die aussenpolitische Lage, der Krieg mit dem Deutschen Orden und die laufenden Verwaltungserfordernisse gezwungen haben. Seine präzise, mathematische Denkweise befähigte ihn, den ganzen Archivbestand umzureihen und das ganze Material nach Sachbegriffen zu ordnen. Dabei wurden Zufälligkeiten möglichst vermieden. Es ist also ein sachlich-systematisches Inventar, in dem die Urkunden unter die vorherbestimmten Sachgruppen eingereiht wurden.

Der Unterschied im Vergleich zu den früheren Inventaren ist am deutlichsten in der Einreihung der päpstlichen Bullen sichtbar. Die Inventare der Jahre 1502 und 1508 zählten sie nebeneinander auf, ohne Rücksicht auf ihren Inhalt. Es war eine formelle Klassifikation, gestützt auf die Art der betreffenden Urkunde. Kopernik dagegen hat eine Inhaltsklassifikation, das heisst eine Sachklassifikation angewandt, und die Bullen den Urkundengruppen ähnlichen Inhalts angereiht. Die auf diese Art sortierten Urkunden hat er in den Schubläden des uns bereits bekannten Schrankes, die mit Buchstaben bezeichnet waren, untergebracht.

Die Einteilung in Sachgruppen sieht folgendermassen aus:
Schubladen:

A—B Die Gründung der Diözese Warmia, ihre Grenzen und Privilegien.
C Der Dom von Frombork, seine Ablässe, Reliquien, Gottesdienste und die Baukasse.
D—G Schenkungen, Exemptionen, Zinsen, Kaufs- und Verkaufsakten und Privilegien.
H Innere Angelegenheiten des Kapitels, Statuten, Rechte des Dompropsts, Domherrnwahl und Studiumspflicht.
I Wahl der Bischöfe, Artikel, die vom neu gewählten Bischof beschworen wurden und die Errichtung des Archidiakonats.
K Kirchlich-politische Beziehungen der Bischöfe zu den Regierenden, die Korrespondenz des Bischofs Franz (1424—1457) mit Maciej Korwin und die Akten des Bischofs Wincenty Kiełbasa.
L—M Angelegenheiten des Kircheneigentums, Anleihen, Zinsen und Revindikation der kirchlichen Güter.
N Kirchliche Strafen und ihre Absolution, sowie Kriegskontributionen.
O Beziehungen des Kapitels zu den Schulzen und zu den Leibeigenen.
P—R Besoldungsangelegenheiten der Domherren, Vikariatsstiftungen, Almosen für die Armen und Besoldungsrepertorien.

Wie wir sehen, hat Kopernik die Urkunden in Gruppen je nach ihrer Bedeutung geordnet. Die Einleitung wurde durch die politische Lage und durch die Erfordernisse der Verwaltung diktiert. Sie ist klar, logisch und weist auf die ausgezeichnete Arbeitsorganisation hin, die Kopernik eigen war. Durch diese Eigenschaften war das Kopernikinventar allen anderen Kapitelsinventaren, sowohl den früheren als auch den späteren, weit überlegen. Die Zeitgenossen haben es wohl als vollkommen betrachtet, denn binnen 100 Jahren hat man kein neues angefertigt. Erst im Jahre 1622, als sich schon viel neues Archivmaterial angesammelt hatte, nahm man ein neues Inventar auf. Es ist aber lange nicht so klar und systematisch geordnet wie das von Kopernik.

Das neu entdeckte Inventar vom Jahre 1520 erweitert unsere Kenntnisse über

Mikołaj Kopernik. Es ist allgemein bekannt, dass er allseitige Interessen hatte und dass er grösste Gelehrte der Renaissancezeit in Polen war. Er war ein genialer Astronom und ein hervorragender Mathematiker, Doktor der Rechte und Arzt. Er befasste sich mit Geographie, zeichnete Karten und führte geodätische Arbeiten durch. Er reformierte den Julianischen Kalender, übersetzte griechische Schriftsteller ins Lateinische, pflegte die schönen Künste und malte Selbstbildnisse. Ferner war er ein ausgezeichneter Verwalter der Diözese und der Kapitelsgüter, ein guter Sachverständiger in ökonomischen Angelegenheiten und im Münzwesen, auch ein umsichtiger Verteidiger von Olsztyn.

Hier muss man noch anfügen, dass er ein ausgezeichneter Kanzleiorganisator, talentierter Beamter und nach der späteren Nomenklatur ein hervorragender Archivar war. Wenn wir als Grundlage jeder Tätigkeit, und besonders der Tätigkeit im Kanzlei- und Archivwesen das Ordnungsprinzip annehmen, müssen wir zugeben, dass dieser Ordnungssinn bei Kopernik ausnehmend gut entwickelt war, was seine beiden Inventare aus den Jahren 1508 und 1520 genügend beweisen. Im Einklang mit dem Geiste der Renaissancezeit hat Kopernik den Urkunden gegenüber eine grosse Wertschätzung erwiesen — er verstand ihren unschätzbaren Wert und hat sie sorgsam behandelt.

Bei der eigenhändigen Herstellung des Inventars durch Kopernik zeigen sich weitere wesentliche Züge seines Charakters: gewissenhafte Erfüllung der übernommen Pflichten, die Fähigkeit zum selbständigen Denken und zur richtigen, eingehenden Beurteilung von Sachverhalten, wodurch eine voreilige und oberflächliche Behandlung vermieden wurde. Das eigenhändige Eintragen der Archivalien zeugt ferner von seiner grossen Kunst, intellektuelle Liebhabereien und theoretische Nachforschungen mit der Praxis des alltäglichen Lebens zu vereinbaren. Dabei war Kopernik immer um das Wohl des Volkes, der Kultur und der Kirche besorgt, immer bereit, dem Volke zu dienem mit Hintansetzung seiner eigenen materiallen Vorteile. Alle diese Eigenschaften passen besonders gut zur Charakteristik dieses genialen Renaissancemenschen.

Den Text seines Inventars hat Kopernik auf zwei Bögen Büttenpapier niedergeschrieben. Der erste Bogen wurde in der Hälfte längs der kürzeren Seite zweimal gefaltet. Auf diese Art entstanden vier längliche Blätter, deren jedes ein Viertel des Bogens ausmacht. Da aber der Bogen nicht auseinandergeschnitten wurde, sind die letzten zwei Blätter miteinander verbunden. Auf die gleiche Art wurde auch der zweite Bogen zusammengefaltet, aber auseinander geschnitten. Der zweite Bogen wurde in den ersten eingeschoben und mit diesem mittels eines Fadens zusammengeheftet. Das Inventar zählt also 8 Blätter 29,3 × 10,9 cm gross.

Das Papier ist ausländisch, wahrscheinlich niederländisch. Auf dem Papier sind die Linien sichtbar, 2,3 cm voneinandergetrennt, die von dem Schöpfrahmen stammen. Ausserdem ist auf jedem Bogen ein Wasserzeichen vorhanden: Eine offene Hand mit einer Manschette unten und einem Kleeblatt oben. Das gleiche Papier mit dem gleichen Wasserzeichen hat Kopernik für seine Korrespondenz aus Olsztyn im Jahre 1520 gebraucht. Erhalten sind 3 Briefe von ihm, eigenhändig auf diesem Papier geschrieben. Auch das Kapitel von Warmia hat in seiner Korrespondenz dasselbe Papier benützt.

Der Zustand der Handschrift des Inventars ist sehr gut. Die äusseren Seiten sind leicht angeschmutzt, die Innenseiten dagegen sauber und gut erhalten. Die Schrift ist lesbar und deutlich. Auf der ersten Seite, in der oberen linken Ecke, ist die neue Archivsignatur Y 9 eingetragen. Darunter schrieb Kopernik einen zweizeiligen Titel:

Inventarium litterarum et jurium in erario Castri Allenstein anno Domini MDXX°.

Der Text ist mit einer dunkelbraunen Tinte geschrieben. Diese Farbe weist manchmal eine hellere Abschattung auf. Die gleichmässige und einheitliche Schrift lässt die Annahme zu, dass das Inventar auf einmal niedergeschrieben wurde, mit Ausnahme von 8 Urkunden in dem unteren Teil der Eintragungen, unter dem Buchstaben *D*. Diese Urkunden wurden wohl später eingetragen, worauf die dunklere Farbe der Tinte und die kleineren Buchstaben hinweisen.

Der ganze Text wurde lateinisch, nach der mittelalterlichen Schreibweise abgefasst. Entsprechend der Pietät, die wir Kopernik schulden, sowie im Bestreben, sein Autograph absolut treu wiederzugeben, haben wir seine Schreibweise beibehalten. Seine Orthographie wird also nicht modernisiert, die Silben *e* statt *ae* und *j* statt *i* bleiben. Auch die Schreibweise der Vor- und Familiennamen sowie der Ortschaften bleiben unangetastet; sie werden lediglich, gemäss den heutigen Regeln, mit grossen Buchstaben geschrieben. Auch die römische Ziffernschreibweise, und das waagerechte Durchstreichen des Buchstabens *j* an Stelle ½ wurde beibehalten.

Die durch Kopernik verwendeten Abbreviaturen, oft angewandt bei Titeln und Eigennamen, sowie die Zusammenziehungen, besonders bei Verhältniswörtern, werden dagegen ergänzt. Besonders müssen hier zwei Abkürzungen erwähnt werden, deren sich Kopernik in seinem Inventar bedient hat. Die Kreuzritter werden durch ein gleicharmiges Kreuz ✝ bezeichnet. Die Abkürzung wird bei der Wiedergabe des Textes beibehalten und ihre Bedeutung in rechteckigen Klammern angegeben. Die zweite Abkürzung bezieht sich auf die Ortschaft *Vierzighuben* im Kreise Olsztyn: Kopernik hat sie als *XLhuben* eingetragen. Auch diese Abkürzung wird beibehalten und ihre Erklärung in rechteckigen Klammern angegeben.

Im Text hat Kopernik etliche doppelte Eintragungen gleicher Wörter oder Urkunden ausgestrichen. Es handelt sich hier besonders um eine zweifache Eintragung der Urkunden unter dem Buchstaben *F*. Anfangs beabsichtigte wohl Kopernik zuerst alle vier Blätter des ersten Bogens zu beschreiben, um dann zu dem zweiten Bogen überzugehen. Nachdem er aber auf dem dritten Blatte die Urkunden, die unter dem Buchstaben *F* aufgestellt waren, eingetragen hatte, änderte er wohl seinen Plan und hat in den ersten Bogen den zweiten eingeschoben. Dadurch wurden das dritte und das vierte Blatt des ersten Bogens die letzten Blätter, und die Eintragung unter dem Buchstaben *F* mussten von dem siebenten Blatte auf das dritte übertragen werden. Der ursprüngliche Text auf dem siebenten Blatte wurde jetzt gestrichen.

An einigen Stellen sehen wir auf der linken Seite Randbemerkungen oder Nachträge, die über den Zeilen angebracht sind. Alle diese Ergänzungen und alles Durchgestrichene werden in den Erläuterungen vermerkt. Ausserdem sind auf dem linken Rand hier und da leichte Feder — oder Tintenproben sichtbar. Auf der gleichen Seite sieht man an den Rändern Kanzleizeichen: bei 8 Urkunden waagerechte Striche, bei 1 Urkunde einen senkrechten Strich und bei allen anderen Urkunden Punkte, die wahrscheinlich das Nachprüfen oder Vergleichen der Urkunden bedeuten.

Grösserer Klarheit und leichteren Unterscheidens wegen ist es notwendig geworden, zweifache Erklärungen anzuwenden: mit Buchstaben, die ausschliesslich auf den Text, die ausgestrichenen Stellen, Verbesserungen und Ergänzungen Bezug nehmen — und mit Zahlen bei allen Sach- und Personerläuterungen sowie bei den aktuellen Signaturen derjenigen Urkunden, die bis heute erhalten sind.

Dem Vorwort folgen zuerst die Ergänzungen Koperniks zum Inventar des

Jahres 1508, dann folgt in extenso in wörtlicher Wiedergabe der Text des Inventars vom Jahre 1520. Danach folgen die polnischen Übersetzungen der Eintragungen von Kopernik im Inventar des Domherrn Delau und des Inventars vom Jahre 1520.

AN UNKNOWN MANUSCRIPT OF MIKOŁAJ KOPERNIK

SUMMARY

In the archives of the Warmia-diocese at Olsztyn there is a manuscript, signed *Arch. Kap. Y 9*, containing the inventory of documents from the year 1520, deposited in the treasury of the Olsztyn Castle. This manuscript is an autograph from Mikolaj Kopernik (Nicholas Copernicus) unknown until to-day.

How was it possible that this autograph has been unknown for such a long time? Probably no scholar devoted to the research of Kopernik entered into full particulars. Studying the catalogue of the Chapter-archives nobody thought that this inventory is Kopernik's work. Nobody occupied himself with working it over and in special literature it is scarcely mentioned. Also the erroneous belief among the keepers of the archives in Frombork, that Tideman Gise is the author of that and other inventories, may be the reason.

Before talking over and more describing Kopernik's autograph we must get acquainted with the development of the inventory of documents in the archives of the Warmian-Chapter.

The first known register of documents in the Chapter of the Cathedral in Frombork dates back to half of the 15-th century and bears the following title: *Regestrum privilegiorum et litterarum notabilium Capituli Warmiensis*. From this title we see that we have here not the complete register of the Chapter archives, but only distinguished, more precious and important documents, the so called „Treasures". The register contains 34 documents, inscribed on the left sides with Arabian numbers. That indicates a very interesting number system, as during that time we rarely meet numbers in inventories and especially Arabian ones. The copy of this register was also made in the same way. In the beginning the documents are not assorted systematically — but in the last part from Nr 25 till Nr 30 and from Nr 31 till Nr 35 we meet two groups: Foundations of the Vicarage and currency-affairs.

The next inventory made some ten years later includes 38 documents mostly others than the first ones. There is no title on it, no signatures on the documents. Perhaps the inventory was made in a hurry — therefore the signatures were left out — or the documents were destined only for a set administration purpose. At the beginning we find imperial, royal, pontifical and episcopal documents, not always consequently assorted; then mostly loose valuations of property. At least in the first part we see doubtlessly the logical trial of a system — not especially marked. Distinctive in the 16 documents is the small letter *d* without point on the left margin, that probably means *decretum*.

At the end we find the notice, that these documents had been put away in a special wooden box used for diplomas.

The third inventory from the year 1502 bears the title: *Inventarius[s] jurium et monumentorum Ecclesie Warmiensis factus in loco capitulari anno MCCCCCII VII*

Marcii de pro tunc repertis ibidem. The marking *monumentorum* lets suppose that these 32 documents were selected and important ones. Besides, we learn from the title when and where the inventory was taken. Then we find here a very important remark: If not the whole archives of the Chapter, then at least the archives for treasures were put into the Chapter-Hall above the vestry of the Frombork Cathedral.

The plan of this inventory proves that the author used a formal classification of the documents, alphabetically according to their kinds: Papal Bulls and letters. The first 10 documents are Papal Bulls, the following 19 — letters. Among the last ones we find 3 other documents, even two notarial decrees and a document of mutual agreement. These documents were perhaps put accidentally among the letters or the author considered them as letters on account of their forms. That should be examined according to other examples.

This inventory tells us still other interesting news. To the documents before mentioned the Canon and administrator of Olsztyn, Balthasar Stockfisch has added 20 documents more — with the former ones together 52. He took charge of them personally in October 21-st 1502. By the command of the Chapter they were brought to Olsztyn and put into the treasury of the Castle. Since this time those „treasures" were for long years in the Castle of Olsztyn because like the Lidzbark Castle it was considered the mightiest stronghold of Warmia.

In Olsztyn, Stockfisch continued the classification of the Papal Bulls — but changed partly that of the other documents, which were put into the drawers of a case in the treasury. To-day this case doesn't exist anymore — a similar one is still in the archives of the Wrocław-diocese. It is 3,20 m. long. 1,86 m. high and 0,94 m. deep. When both the doors are opened, the letters on the drawers are to be seen. Such a case, probably smaller, stood in the Olsztyn Castle and into it Stockfisch arranged the documents brought from Frombork. Each document was signed by the same letter as the drawers into which they were put.

The fourth inventory of the Chapter documents from the Olsztyn-Castle treasury was made 1508. This time the inventory is much more extensive — numbering already 144 documents. It begins with the words: *In nomine Domini nostri Ihesu Cristi. Sequuntur omnia relicta bona in castro Allensteinensi anno MVCVIII currente per me Georgium de Delau cantorem et canonicum Warmiensem ac administratorem ad racionem pro festo Omnium Sanctorum transeuntem, anno officii mei VI et ultimo. Primo in erario: privilegia et alie littere iuxta ordinem alphabeti in modum sequentem.* The author of this inventory is the Canon and Precentor of the Warmia-Chapter George Delau. During the year 1503 he was the administrator of the Chapter-Estates in Olsztyn. Towards the end of his official duty, when he had to report about his activity to the Chapter, he made this inventory of the documents, to be found in the Olsztyn treasury.

The fact is interesting that the number of the documents is much higher than that of earlier inventories. The cause was surely greater activity and development of the office. The uncertain political situation was also the reason to bring the documents for safety from the very threatened Frombork to the stronghold of Olsztyn. Frombork was so much in danger, because the neighbouring Braniewo was known to be the largest and richest town of Warmia. Each invader tried to occupy at first this town.

Canon Delau has also added the entry that the documents are arranged alphabetically — that means that they bear the same letters as the drawers. At first he arranged them there without regard to their chronologic succession. This method

shows the endeavour to use an objective system — which was not carried out consequently and partly only formally.

This inventory was later completed by two different persons. At first it is the handwriting of Tideman Gise, who was an administrator of Olsztyn from 1510—1515. At once after entering his duties, he added 11 documents on the pages 5, 9 and 20. Upon the first page he wrote the following title: *Inventarium litterarum et iurium in erario castri Allensteinensis*. That was the reason, why in following centuries all the inventory was thought to be Gise's work.

Most interesting for us are registrations by another hand — the handwriting of Kopernik. He was the administrator of the Chapter Estate in Olsztyn from November 8-th 1516 until November 8-th 1519 and probably soon after entering on his duties he completed the inventory from 1508 with 31 documents. They are autographs of Kopernik, of which we will speak more detailed later.

The inventory from 1508 contains still another especially interesting information. When in November 8-th 1520 Kopernik had been chosen repeatedly administrator of Olsztyn, taking over the treasury, he examined again all the documents. On this occasion he made, on the margins of the Delau-inventory to the left, shorter or longer lines, horizontal, perpendicular or slanting ones. To the right the lines are horizontal with the words *est* or *sunt* beside. That means, that a revision took place and the neat lines are official marks. They mean either a decree or note of the head of the office to his subordinate, how he has to treat each document — or the trial of a new classification system.

After this verification 6 Delau documents were struck from the inventory, probably as no more existing in the treasury. Other 4 documents from Delau, 4 from Copernicus and 1 from Gise didn't get the mark *est*. But as nearly all are to be found in later inventories, we can believe that they did not get lost. They either escaped notice or it was an agreement with the office.

The next, fifth inventory of the Chapter-Archives, is Kopernik's autograph and that is the subject of our essay.

After the assault on Frombork, in January 23-rdn 1520 by the Knights of the Cross, during which the out-lying Canon-courts were destroyed, Kopernik moved to Olsztyn, where he probably in November 8-th of the same year began for the second time his function as an administrator. As now an assault of the Knights of the Cross was menacing Olsztyn, Kopernik well known by his energy, conscientiousness and accuracy, undertook the necessary steps to improve the possibility of defending the castle and to secure the Chapter treasury.

As already mentioned above, from the beginning of his term of office Kopernik dedicated much care and attention to the „Treasury-Archives". The inventory from 1508 was not satisfactory, though in the following years it had been completed. For Kopernik it was not precise enough. For this reason, though much engaged with other duties, Kopernik resolved to make a new inventory. The political situation abroad, war with the Knights of the Cross and the current demands of administration forced him to do so. By means of his precise mathematical way of thinking he was able to change all the inventories and to order the whole material according to its subjects, avoiding incidental confusions as much as possible. That is indeed a real systematic inventory in which the documents were arranged into essential groups.

We see most distinctly the difference to the earlier inventories from the arrangement of the Papal Bulls. The inventories from 1502 till 1508 enumerate them side by side, not considering their contents. It was a formal classification, based

on the kind of the document — whereas Kopernik used real classification and the Bulls were put to groups of similar contents. The documents assorted in this way he put into the marked drawers of the case, already known to us.

The classification of the groups is the following one:

Drawers:

A—B — The foundation of the Warmia-Diocese, its borders and privileges.
C — The Cathedral of Frombork, its indulgences, relics, divine services and funds for building.
D—G — Donations, exemptions, tributes, documents of purchases an sales and privileges.
H — Interior concerns of the Chapter, statutes, claims of the prepositors, election of canons and the duty to continue studies.
I — The election of Bishops, the statutes sworn in by the Bishop during the election and the establishment of an archdeaconry.
K — The ecclesiastical-political relations with rulers, the correspondence of the Bishop Francis with the King Maciej Korwin and the documents of the Bishop Wincenty Kiełbasa.
L—M — Business of clerical property, loans, tributes and reclamations of clerical property.
N — Ecclesiastical penalties, their absolution as well as war contribution.
O — Relations of the Chapter to village-mayors and villeins.
P—R — Amount of salary for Canons, foundations of the vicarage, alms for the poor and salary-repertories.

We see that Kopernik ordered the documents according to their importance, dictated by the political situation and the demands of administration. Everything is plain, logical and indicates the excellent organization, characteristic for Kopernik's work.

These qualities made the Kopernik-Inventory by far superior to all the former and later Chapter-Inventories. Contemporaries may well have considered it a perfect work, for within a 100 years no new one was made. Only in 1622 when much new material for the archives was piled up, a new inventory was made. But it is not by far so clear and systematic as that of Kopernik.

The newly discovered inventory from 1520 enlarges our knowledge about Mikołaj Kopernik. It is universally known, that he had unlimited interests and he was the greatest scholar in Poland during the time of Renaissance. As an astronomer he was a genius, prominent as a mathematician, doctor of law and physician. He occupied himself with geography, making maps and accomplished geodetic measurements. He reformed the Julian Calendar, translated Greek authors into Latin, cultivated fine arts and painted his own portraits. He was also a perfect administrator of the diocese — and Chapter property, thoroughly experienced in economies and monetary system and, last not least, he was the valiant defender of Olsztyn.

It must also be mentioned that he was an excellent office organizer, a gifted official and prominent keeper of archives according to the later nomenclature. If we consider the principle of order as the fundamental rule of each activity especially in offices and archives, we must admit that this very principle was especially developed by Kopernik. His two inventories from 1508 and 1520 are proof enough. According to the spirit of the Renaissance Kopernik appreciated the documents very much — he understood their priceless value and treated them carefully.

The inventory written with his own hand shows further important traits of his character: Conscientious realization of his duties, the capacity of independent thinking and the correct thorough judgement of affairs. Therefore a premature and superficial treatment was avoided. His own entries in the archives prove again

the great art of combining an intellectual hobby and theoretical research with the practice of daily life. Besides, the author always bestowed great care on the welfare of people, culture and church. He was always ready to serve without regard to his own material advantages. All these qualities are the best description of this Renaissance-Genius.

Kopernik wrote the text of his inventory upon two sheets of hand-made paper. The first sheet was folded two times along the shorter side. In this way he got 4 oblong cards, each the fourth part of the whole sheet. As the sheet was not cut asunder the last two cards are connected with each other. In the same way also the second sheet was folded — but this time cut asunder. The second sheet was put into the first one, joined together by tread. This inventory includes 8 cards 29,3 cm. × 10,9 cm.

Paper is outlandish — most probably Dutch. Upon it we can see lines — 2,3 cm. from one another, caused by the deckle. Besides each sheet bears these water-marks: An open hand with a cuff below and a trefoil-leaf above. The same paper with the same water-mark Kopernik used for his correspondence from Olsztyn 1520. We still have 3 letters with his own hand written upon that paper. The same paper was used by the Warmia Chapter for their correspondence.

The autograph's state in the inventory is very good. The outsides of the sheets are slightly unclean — but inside they are clean and well preserved. The handwriting is legible and distinct. On the first page in the upper left corner the new signature Y 9 is registered. Below, Kopernik has written a two-lined title: *Inventarium litterarum et jurium in erario Castri Allenstein anno Domini MDXX°.*

He wrote the text of the inventory with dark-brown ink which sometimes shows a brighter shade. The symmetrical and equal hand-writing gives evidence, that the inventory was written without a stop. Excepted are 8 documents on the lower part, registered by the letter *D.* Maybe these documents were added later, the darker colour of ink and smaller letters indicate that.

The whole text was written in Latin, according to the manner of the middle-ages. Out of reverence for Kopernik, as well as trying to deliver his autograph absolutely truthfully, we were not allowed to change his way of writing. That means that his orthography was never modernized, the letters *e* instead of *ae* and *j* instead of *i* remain. In the same manner remain Christian- and family names as well as those of places written in their original way. They are, according to modern rules, written with capital letters. Also the Roman way to write numbers and the horizontal crossing of letter *j* instead of ½ were faithfully maintained.

Abbreviations often used by Kopernik with titles and proper names or contractions especially with prepositions — are yet completed. Especially two abbreviations, which Kopernik used in his inventory, must be mentioned here: Knights of the Cross marked by a Greek cross +. This abbreviation is kept on in the reproduction of the text and its meaning is explained in rectangular parenthesis. The second abbreviation relates to the village *Vierzighuben* in the district of Olsztyn. Kopernik wrote *XLhuben.* Also this abbreviation remained and its meaning is explained in rectangular parenthesis.

In his text Kopernik has crossed out some twofold entries of the same words or documents. Here it goes especially about the double registration of documents under the letter *F.* Perhaps in the beginning Kopernik intended to write upon all four pages of the first sheet and then proceed to the second one. But after having registered, on the third card, the documents *F* — he possibly changed his plan and put the second sheet into the first one. That way the third and the

fourth card of the first sheet became the last ones and the registration under *F* had to be transferred from the seventh card to the third one. The original text on the seventh card was now crossed out.

We see in some places on the left side marginal notes, or supplements above the lines. All those completions and everything crossed out are notable in the explanations. Besides, on the left margin we see now and then delicate tests of a pen or ink. On the same side there are marks on the margin — 8 documents show horizontal lines, 1 document a vertical line and all the others a point. That means probably some verification or comparison of the documents.

For more and easier distinction a double explanation is necessary: Letters refering only to text, crossed places, corrections and completions — and numbers refering to explanations of matters, persons, actual signatures of those documents still existing.

The preface is followed, at first, by supplements from Kopernik in the inventory of the year 1508 and then follows the original text in extenso of the inventory from 1520 — a Kopernik's work unknown until now. Then come the Polish translations of the Kopernik's supplements in the inventory of the Canon Delau and that of the inventory from 1520.

IL MANOSCRITTO SCONSCIUTO DI MIKOŁAJ KOPERNIK

SOMMARIO

Nel archivio della Diocesi Warmiensis a Olsztyn si trova un manoscritto con la signatura *Arch. Kap. Y 9*, contenente l'inventario dell anno 1520 depositato nelle tesoriere del castello di Olsztyn. Questo manoscritto è un autografo finora sconsciuto di Mikołaj Kopernik.

Come mai questo autografo cosi a lungo e rimasto sconsciuto? Si vede che fino ad ora nessun esperto lo vide personalmente. Revistando il catalogo del Archivio Capitolare nessuno supponeva che quel inventario fosse opera di Mikołaj Kopernik. Finora nessuno se ne interesso e nella letteratura scentifica è appena accennato. Nel cerchio degli archivisti di Frombork, oltretutto correva la sbagliata opinione che l'autore di questo e altri inventari fosse Tideman Gise.

Prima di cominciare a discutere e presentarvi l'autografo di M. Kopernik dobbiamo farvi conoscere lo sviluppo dell' inventarizzazione dei documenti dell' archivio Capitolare Warmiensis.

Il primo registro di documenti del Capitolo Cattedrale di Frombork da coi conosciuto, deriva dalla meta del secolo XV con titolo: *Regestrum privilegiorum et litterarum notabilium Capituli Warmiensis.* Il titolo indica che è un registro non l'intero contenuto dell archivio del capitolo, sono solo documenti specifici, piu importanti e di valore i quali si definiscono „tesoro del archivio". Il registro contiene 34 documenti segnati nella parte sinistra con numeri arabi e una sistemazione numerale abbastanza interessante perchè a quei tempi si usava di rado negli inventari segnare con numeri, a per di piu arabi. Nello stesso modo è fatta pure la copia del registro. In principio i documenti furono messi in modo piutosto occasionale ma verso la parte finale dal nr 25 al 30 e dal 31 fino al 35 abbiamo due gruppi obiettivi, sono fondazioni di vicariati e affari monetari.

Il susseguente inventario di qualche anno piú tardi abbraccia 38 documenti

notevolmente in parte differenti al precedente registro. Non posside ne titolo e nessuna segnazione. Motivo della mancanza della segnatura potrebbe essere stata la fretta di scrivere l'inventario, oppure i documenti erano destinati ad altre mansioni aministrative. In principio vi sono documenti imperiali, reali papali a vescovili non sempre con conseguenza assortimentati. Gli altri in maggioranza sono affari patrimoniali staccati fra loro. Certamente perlomeno in prima parte incontriamo prove di sistemazione. Caratteristica la piccola lettera *d* senza punkto nel margine a sinistra in 16 documenti le quale certamente significa *decretum*.

Alla fine vi e annotato, che detti documenti si trovano in speciale cassetta di legno per diplomi. Il terzo inventario deriva dall' anno 1502, intitolato: *Inventarius[s] jurium et monumentorum Ecclesie Warmiensis factus in loco capitulari anno MCCCCCII VII Marcii de pro tunc repertis ibidem*. La parola monumentorum di nuovo presupone che siano documenti scelti e riconosciuti piu importanti, questi sono 32. Inoltre nel titolo abbiamo le circostanze, posto e tempo nel quale fu scritti l'inventario, Come pure un importante avviso che, se non tutto l'archivio, perlomeno "il tesoriere archiviale" era custodito nel archivio capitolare che si trovava sopra la sagrestia dell cattedra di Frombork.

La disposizione del inventario indica che l'autore adopero la formale classifica dei documenti conforme a due loro modi in fila alfabetica, come ara nolle bolle e lettere. I primi 10 doc. sono boll epapali gli altril 19 sono lettere. Era le lettere si trovano 3 altri documenti ossia due decreti notarili e uno accordo fra ambo le parti. Forse quei documenti sono stati messi fra le lettere per caso, oppure l'autore le ammise come formali? Avrebbe bisogno di essere riesaminato con altri esempi.

Detto inventario ci da oncora un altra curiosa informazione. Sotto questi documenti il canonico e amministratore di Olsztyn Baltazar Stockfisch ci aggiunse altri 20 documenti insieme agli altri 52 il giorno 20 Ottobre 1502 dietro ordine del Capitolo li transporto a Olsztyn e li depositó nel tesoriere Archiviale del Castelfo e per molti anni furono là conservati Dopo il castello di Lidzbark la piú potente fortezza della Warmia era appunto quello di Olsztyn.

A Olsztyn Stockfisch tratenne la bolla papale e cambio in parte l'ordine degli altri documenti e li deposito nelle cassette dell armadio che si trovava nel tesoriere del castello. Oggi quest'armadio non ce più ma uno simile e conservato nel Archivio della diocesi di Wrocław misura 3,20 di lungezza 1,86 di altezza e 0,94 profondita. Dopo apertura di due battente ci sono visibile cassette designati in ordine alfabetico. Un armadio uguale me certamente di missura minori c'era nel castello di Olsztyn dove Stockfisch mise i documenti che si porto da Frombork. Di conseguenza i documenti presero la numerazione letterale delle casette del detto armadio.

In questa maniera la segnatura archiviale corrispondeva col posto dove era conservato il documento. Nel 1508 per la quarta volta furono di nuovo inventarizzati, e questa fu una inventarizzazione assai piu ricca, vi si contano 144 doc. Si apre con le parole: *In nomine Domini nostri Ihesu Cristi. Sequuntur omnia relicta bona in castro Allensteinensi anno MVCVIII currente per me Georgium de Delau cantorem et canonicum Warmiensem ac administratorem ad racionem pro festo. Omnium Sanctorum transeuntem, anno officii mei VI et ultimo. Primo in erario: privilegia et alie littere iuxta ordinem alphabeti in modum sequentem*. Autore di questo inventario era il Canonico e cantore del Capitolo Giorgio de Delau amministratore esecutore di Olsztyn negli anni 1503—8 ossia verso la fine della sua amministrazione, dovendo dare il resconto al capitolo, ha fatto un inventario degli documenti che ci sono trovati nel tesoro di Olsztyn.

L'attenzione nostra ci fa osservare la maggioranza di documenti a confronto

dei precedenti inventari. Col tempo i lavori di cancellaria si erano sviluppati e con questo erano aumentati i documenti. Daltra parte la situazione politica poco sicura di quei tempi, consigliava di preservare e transportare gli incartamenti di Frombork citta la più minacciata di tutta Warmia a Olsztyn città più fortificata. Perche essendo Frombork in vicinanza di Braniewo la città più grand ee ricca della Warmia era minacciata per prima dagli invasori.

Il canonico Delau confermi che i documenti furono messi in ordine alfabetico. ma bisogna con questa intendere che furono scritti come erano le lettere assengnate nelle cassette. Prima dovette riordinare i documenti e dopo li mise nelle corrispondenti cassette, nelle quali hanno la tendenza non conseguentemte realizato.

Questo inventario fu completato dalla mano di due persone, la prima Tideman Gise il quale negli anni 1510—15 fu amministratore asecutore a Olsztyn. Immediatamente dopo esercitarsi le funzioni nelle pagine 5, 9 e 20 dell' inventario vi aggiunse 11 doc. e intitolo la prima parte: *Inventarium litterarum et iurium in erario castri Allensteinensis.* Questo fu il motivo che nei susseguenti cento anni si credeva che tutto fosse opera di Giese.

Piu che altro interessa a noi gli scritti della seconda mano, ossia di M. Kopernik. Egli fu amministratore esecutore di Olsztyn dal 8 Novembre 1516 al 8 Novembre 1519. Probabilmente i primi tempi della sua funzione scrisse i 31 documenti nel inventario del anno 1508. Abbiamo allora gli originali scritti di Kopernik i quali dettagliamente vi facciamo vedere al suo posto. L'inventario del anno 1508 contene un'altra curiosa informazione. Quando il di 8 Novembre del anno 1520 Kopernik fu nuovamente amministratore di Olsztyn asumendosi il tesoro di castello a esaminate tutti i documenti, e allora ai margini del inventario del canonico Delau, dalla parte sinistra vi fece delle linee corte verticali, orizzontali, e alcune lunge e altra pendenti. Dalla parte destra vi sono linee orizzontali con la aggiunta delle parole est e sunt. Sunt di sicuro significa scontrom "tesoriere archiviale". Invece le altre linee fatte da mano ferma sono segni archiviali i quali potrebbero essere anntazioni di Kopernik per i suoi dipendenti di ufficio.

Indicando loro come dovevano procerere per ogni documento, oppure puo essere una prova di nuova sistemazione dei documenti scritti da Delau furono cancellati, di sicuro non si trovano nel tesoriere. In seguito 4 documenti scritti da Delau, altri 4 scritti da Kopernik e da Gise, non hanno l'annotazione est probabilmente non vol dire che quei documenti non ci fossero, perchè quasi tutti si trovano nel susseguente inventario. Forse fu una leggera disattenzione oppure poteva essere un segno speciale per la cancelleria.

Nel successivo quinto inventario archiviale del capitolo vi e l'autografo di Kopernik il quale è la parte principale del presente elaborato.

Dopo l'aggressione dei Criociati a Frombork il 23 Gennaio 1520 e la distruzione esterna della curia, Kopernik si trasferi a Olsztyn dove probabilmente l'8 Novembre dello stesso anno riprese la funzione di amministratore. Essendo la città in pericolo dell'invasione dei crociati M. Kopernik conosciuto per la sua precisione, coscienza, elasticata si assunse l'incarico di fortificare il castello e essicurare il tesoro del capitolo.

Gia nel principio della sua amministrazione Kopernik dedico molto cura e attenzione al tesoro archiviale. L'inventario dei documenti dell anno 1508 nonstante fu completato negli anni successivi non a contento Kopernik. Era poco preciso per potersene ancora servire. Per questo nonostante gli innumerevoli impegni che aveva decise di preparare un nuovo inventario, del resto la situazione esterna la guerra con i crociati lo rendeva necessario. Avuto una mentalità precisa matematica

e sistematica a fondo riordino tutto il materiale del Archivio, classifico i documenti, conforme al obettivo acculdendo al minimo la casualità. E una specie di inventario sistematico obiettivo che consiste nel disporre i documenti in modo obiettivo ogni gruppa definitiva.

La diversità fra il precedente inventario maggiormente si vede nelle dispozizione del diplomi papali detti "Bolle". Gli inventari del anno 1502 e 1508 erano messi insieme senza approfondirne il contenuto. Era una clasificazione formale solo secondo il genere dei documenti. Kopernik applico la classifica del contenuto ossia del obiettivo e divise le bolle dai documenti dal materiale assomigliante.

In questa maniera li mise nella cassette del armadio di cui già Parlammo e segnati di lettere alfabetiche li divise nei gruppi suguenti cassetta:

AB Origine della Diocesi Warmiensis suoi confini e privilegi.
C Cattedra di Frombork, sagre, reliquie, servizio di Dio e cassa fondazioni.
DG Offerte affitti compravendita e privilegi.
H Affari interni del capitolo statuti permessi scelta dei canonici e obbligo di studi.
I Elezioni del vescovi articoli benedetti dal vescovo nell'elezioni, erezione degli arcidiaconi.
K Relazioni di Chiesa politica dei vescovi coi reggenti, corrispondenza del vescovo Francesco di Mateo Corvin e atti del vescovo Vincenzo Kiełbasa.
LM Affari dei possidimenti della chiesa, prestiti affitti e rivendicazioni dei beni della Chiesa.
N Multe della chiesa e loro assoluzione e contributi di guerra.
O Relazioni del Capitolo con i dipendenti.
PR Questioni dei salari dei canonici, fondazioni vicariali, elemosina per i poveri repertuario dei salari.

Come si vede M. Kopernik divise i documenti in gruppi secondo la gerarchia del valore dettati della situazione politica e come erano i bisogni dell' amministrazione. La dispozizione dei documenti chiara e logica indica un ultima organizzazione del lavoro. Il pregio del suo inventario supera tutti gli inventari del capitolo prima e dopo. Dai contemporanei doveva essere considerato perfetto, perche per cento anni non fu rifatto. Solamente nel 1622 essendosi accumulato troppo materiale archiviale rifecero di nuovo l'elenco dell inventario il quale sotto tutti gli aspetti si allontana di molto da quello di M. Kopernik.

La scoperta del inventario del 1520 amplifica la nostra idea sulla sua personalita. E noto che era uomo al quale tutto interesava, e il piu gran sczienziato polacco del risorgimente. Eminente astronomo e geniale matematico, dottore in legge e medicina. Si interesava di geografia, geodesia e disegnava carti geografiche. Riformo il calendario Giuliano, tradusse autori greci in latino, praticava arti plastiche, e dipinse suoi ritratti, fu un perfetto amministratore della Diocesi e dei beni del Capitolo, un buon conscitore di affari economici e monetari, e coraggioso difenditore di Olsztyn.

A questo, bisogna aggiungere che fu celebre organizzatore in cancellaria e ne fu lavoratore di gran talento, ottimo archivista. Se la base di ogni azione e in special modo, di cancellaria a archivio e l'operazione di riordinare, in Kopernik si vede in modo particolare, ne è prova l'inventario dell' anno 1508 e 1520. D'accordo con lo spirito del rinascimento aveva immenso rispetto per i documenti, capendone il loro valore, li riordino e circondo di gran cura. Prepardando personalmente l'inventario si intravede un aserie di qualitá del suo carattere, scrupolosità nel realizzare gli impegni assunti, abilita nel individuare gli affari e non genezalizzarli. Era straordinario lavoratore, ma evitava nello stesso tempo la fretta e superficialità di

azione. Ne è monumento il preciso metodico elenco dei documenti. Inoltre lo srivere di sua mano gli atti di archivio attestano la grande arte che aveva di unire le predilezioni intelettuali e teoriche ricerche, con la pratica della vita di ogni giorno per la causa sociale e culturale della chiesa, a servizio della società, a senza prospetiva di guadagno o premio. Per tutti questi suoi valori è degno d'essere fra i piu grandi geni del rinascimento.

Il testo del suo inventario lo scrisse in due fogli di filigrana. Il primo fu piegato in lungo nella stessa parte. In questa maniera si formarono carte lunge e ognuna di esse un quarto di foglio, il quale non è spezzato e percio le ultime due carte sono unite fra loro. Alla stessa maniera è piegato il secondo foglio il quale spezzato fu messo dentro il primo e cuciti insieme con cotone. L'inventario conta 8 carte che misurano 29,3 cm. 10.9 cm.

La carta sembra di provenienza Niderlandese vi si vedono linee d'acqua le quali rimasero improntate orizzontalmente dalle verge del vaglio per carta lontane fra loro 2,3 cm. Cè pure il segno d'acqua due volte ricalcato in ogni foglio che rappresenta il disegno di una mano aperta con polsino in basso trifoglio in alto. Della stessa qualità di carta usava Kopernik nella corrispondenza che scrisse a Olsztyn nel 1520. Sono rimaste tre lettere scritte da lui appunto della medesima carta e della stessa, si serviva pure il Capitolo Warmiensis nella sua corrispondenza del anno 1520.

L'inventario è in buono stato, all'esterno un po'sporco ma le parti interne sono pulite e ben conservate. Lo scritto è leggibile e chiaro. Nella prima parte in alto nel angolo a sinistra ce una nuova segnatura archiviale: *Y 9*. Sotto Kopernik vi a scritto il titolo in due versi: *Inventarium litterarum et iurium in erario Castri Allenstein anno Domini MDXX°*.

Il testo dell'inventario è scritto con inchiotro marrone scuro, il quale alle volte schiarisce. L'uguaglianza del carattere fa presuporre che fu scritto per intero a eccezione sembra di 8 documenti nella parte bassa sotto la lettera *D*. Sicuramente furono aggiunti dopo, si intravede dalla differanza di inchiostro e dalle lettere più piccole.

L'intero testo è scritto in latino secondo l'usanza del medioevo. Il desiderio di conservare interamente e fedalmente per tramandere il suo autografo ci obliga di non cambiare nulla dei suoi scritti. E appunto non si modernizza l'ortografia ma si lascia la *e* invece di *ae* e *j* in cambio di *i*. Si lascia pure la risonanza e la scrittura dei nomi, come pure i nomi delle localita ma scrivendoli con la lettera maiuscola secondo le regole del giorno. Rimane pure il modo di scrivere le cifre romane e le orizzontali linee nella lettera *j* nel signifacare $^1/_2$.

Invece si possono interpretare gli abbreviamenti usati da Kopernik in forma di suspensione che spesso usava nei titoli e nei nomi personali ma in speciali modo nelle preposizioni. Specialmente bisogno ricordare due abbreviazioni che si servi Kopernik nel suo inventario, per crociati abbrevia con una croce simmetrica ✠ che si osserva nell' apertura del testo, dandone la sue importanza con la parentesi in quadrate, La seconda abbreviazione riguardante la localita del distretto di Olsztyn, *Vierzighuben* che Kopernik scrisse *XLhuben* con la stessa parentesi quadrata. Nel testo Kopernik vi fece qualche cancellature ma più che altre dove sono adoppiate le parole e i documenti. Si tratta in questo posto di duplice registrazione di documenti sotto alla lettera *F*. In principio si vede che intendeva di scrivere in tutte le quattro carte del primo foglio per poi continuare lo scritto nel secondo. Ma quando nella terza carta vi scrisse i documenti elencati sotto alla lettera *F* cambie parere e in mezzo al foglio primo vi mise il secondo quindi non corrispondevano piu. La terza e quarta pagina del primo foglio in questo modo rimasero le ultime

e bisognava scriverle sotto alla lettera F e portarle dalla carta sette alla terza, cancellande lo scritto precendente.

In qualche punto ci sono testi scritti nel margine dalla parte sinistra, oppure sopra il testo. Tutte le aggiunte come le cancellature sono annotate nelle copia. Inoltre ogni tante nel margine a sinistra si vedono leggere prove di penna e inchiostro sempre nel margine si osservano segni di cancelleria, in 8 documenti vi sono linee orizzontali e verticali e in tutti gli altri punti, che significano; controllo o collezione di documenti.

Per maggior chiarezza o miglior distinzione è necessario usare una duplice prescrizione: letterale, riquardante solamente il teste, cancellature, correzioni: numerale per qualunque genere di spiegazione oggettiva e personale, alle attuali segnature dei documenti che si conservano fino ai nostri tempi.

Dopo le parole di introduzione si acclude il registro dell' inventario di Kopernik del anno 1508. In seguito sarà presentato l'originale testo dell anno 1520 sconosciuto fin ora, opera di M. Kopernik. Infine diame interpretato in lingua polacca gli scritti di Kopernik nel inventarie del canonico Delau e il teste dell'inventario dell'anno 1520.